

บทที่ 4

สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีทำการเกษตรไปสู่การเกษตรแบบอินทรีย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ปัจจัยด้านโครงสร้างของชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญา ความคิดเรื่องสุขภาพ ต้นทุนกำไร องค์กรชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชนที่มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมการเกษตรมากขึ้น เกษตรอินทรีย์ รวมทั้งปัจจัยด้านองค์กร ได้แก่ ตลาด องค์กรรัฐ องค์กรเอกชน ที่มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเกษตรมาเห็นเกษตรอินทรีย์ ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ต่อบุคคลและองค์กร ที่ทำหน้าที่ในการศึกษาพัฒนา โดยที่สามารถนำไปประยุกต์ เป็นแนวทางเพื่อพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดความเหมาะสมต่อไป

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วยการศึกษา เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งได้แก่ การเรียนรู้ ภูมิปัญญา สุขภาพอนามัย การพึ่งตนเอง การยอมรับ องค์กรชุมชน โดยได้ศึกษาข้อมูล ภาคสนามที่ตำบลบ้านปิ่น อำเภอคอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ซึ่งได้ใช้ทั้งการสัมภาษณ์ สังเกตการ แบบ มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม สัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม ที่ทำการเกษตรแบบอินทรีย์ และผู้ที่ไม่ได้ทำเกษตรอินทรีย์ ผู้นำกลุ่ม ผู้นำหมู่บ้าน พระสงฆ์ ประชาชน ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ เอกชน ทำการเกี่ยวข้องกับการให้การศึกษาและพัฒนาในด้านต่างๆ ภายในชุมชนดังกล่าว ซึ่งข้อมูล ที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์โดยแยกข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ และโยงถึง ความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ โดยยึดกรอบแบบองค์รวม (Holistic View)

สรุปผลการศึกษาวิจัย

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทั้งเป็นผลจากสภาพแวดล้อม ประสพการณ์หรือการป้องกันตนเอง จากความเสี่ยงทั้งภาชนะนี้สิ้นจากการคุ้มภัย ส่งเสียดูแลสมาชิก ในครอบครัวทั้งบิดา มารดาทั้งบุตรของตน และที่สำคัญคือ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับอาชีพของตนที่ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดพฤติกรรมในการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ขึ้น เนื่องจากในแต่ละสังคม ชุมชน และ ครอบครัวต่างก็จะมีปัญหาในแต่ละที่ต่างกันไป ทั้งปัญหาในด้านของเศรษฐกิจ อาชีพ และรายได้ ที่ ต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งภายในตำบลบ้านปิ่นก็เช่นเดียวกัน ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาในด้าน

การเกษตรที่ล้มเหลวจากแนวทางของการเกษตรในยุคของการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดภัย สภาพสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรพื้นฐานในด้านการเกษตร ที่เป็นอาชีพหลักของคนในประเทศไทย และรวมถึงตำบลบ้านป็นด้วย โดยผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่และสรุปได้ตามปัจจัยต่างๆที่ได้วิเคราะห์ในข้างต้น ตามสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่ชี้ให้เห็นดังนี้

สรุปปัจจัยที่ทำให้เกิดมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกษตรกรมาเห็นเกษตรกรอินทรีย์ของเกษตรกร จากปัจจัยทั้ง 2 ด้านใหญ่ๆจะชี้ให้เห็นได้ว่าเกษตรกรประสบปัญหาในการประกอบอาชีพการเกษตร ซึ่งเกิดจากดินเสื่อมสภาพอย่างหนัก ทำให้ต้องมีการลงทุนสูง เกษตรกรมีภาระหนี้สินทั้งในและนอกระบบเพิ่มมากขึ้น ราคาผลผลิตตกต่ำ ประกอบกับสภาพแวดล้อมที่เกิดจากสารพิษที่ตกค้างจากสารเคมี

สาเหตุของการที่ทำให้ชุมชนเกิดการรับรู้และมีความตระหนักถึงปัญหาภายในชุมชน และปัญหาของระบบการเกษตรที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยที่เกษตรกรก็มีความต้องการที่จะแก้ไขและจัดการกับปัญหาของตนอยู่แล้ว จากปัจจัยด้าน โครงสร้างชุมชนทั้งหมดนั้นจะสรุปได้ว่าประกอบด้วย ด้านภูมิปัญญา ด้านความคิดเรื่องสุขภาพ ด้านต้นทุนกำไร ด้านองค์กรชุมชน และด้านการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน

ปัจจัยด้าน โครงสร้างชุมชน เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบมากที่สุดเพราะในระบบการผลิตในด้านการเกษตรในปัจจุบันเป็นแบบเชิงเดี่ยวที่ต้องใช้เทคโนโลยี ในผลิตเข้ามาช่วยจึงต้องพึ่งเครื่องจักรและสารเคมีต่างๆที่เกษตรกรจำเป็นต้องใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตของให้ได้มากที่สุด ซึ่งทุกอย่างตั้งแต่เริ่มต้น เตรียมการผลิตจนถึงการเก็บเกี่ยวก็จะต้องวนเวียนอยู่ในกลไกของเทคโนโลยี ผลิตภัณฑ์เคมีที่เราผลิตเองไม่ได้ และต้องซื้อจากต่างประเทศ ก็ยังต้องคอยเดินตามระบบเศรษฐกิจที่จะขึ้นลงอย่างไร โดยที่เราเองก็กำหนดไม่ได้และราคาของวัตถุดิบต่างๆ ปุ๋ย ยา น้ำมัน ฯลฯ ทั้งหมดรวมทั้งราคาของผลผลิตที่เราปลูกเอง ทำเอง ก็ยังกำหนดเองไม่ได้ว่าจะขายเท่าไร จึงทำให้ระบบการเกษตรของเรานั้นตกอยู่ใต้อำนาจของกลไกจากทั้งระบบเศรษฐกิจ และระบบเทคโนโลยีของผู้อื่น ซึ่งภาคการเกษตรของเราทั้งหมดนั้น ไม่สามารถที่จะต่อรองอะไรได้ทั้งเทคโนโลยีที่เราซื้อจากเขา และผลผลิตที่เขาซื้อจากเราด้วย

เนื่องจากสาเหตุต่างๆที่กล่าวมาทำให้การเกษตรในปัจจุบันนี้จะต้องเพิ่มต้นทุนมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามกลไกของระบบเศรษฐกิจที่ไม่แน่นอน ซึ่งมักจะต้องเสียเปรียบเสมอ จนทำให้ส่วนแบ่งของกำไรนั้นจะถูกตัดทอนให้เหลือน้อยลงทุกที และในบางครั้งก็ต้องประสบกับภาวะภัยธรรมชาติอย่างต่อเนื่องจนทำให้เกิดความเสียหาย ถ้าไรแทบไม่มี ทุนที่ลงก็สูญสลายกับธรรมชาติ จนไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้ เป็นผลให้ต้องมีการกู้ยืมจากทั้งในระบบและนอกระบบ การผลิตในระบบพึ่งพิงธรรมชาติจำเป็นต้องอดทนในการดูแล ทั้งยังไม่แน่ใจความรู้ใหม่ เนื่องจากของเดิมคือการใช้

สารเคมีนั้นทันใจ สบาย ง่าย ใช้เวลาน้อย ประเด็นในการประกอบอาชีพในปัจจุบันเรียกได้ว่าไม่ได้ทำเพียงเลี้ยงชีพแต่ทำเพื่อใช้หนี้ ซึ่งถ้าเป็นหนี้ในระบบจากภาครัฐ หรือกลุ่มกองทุนต่างๆก็อาจจะดีกว่าอยู่นอกระบบ เพราะชำระดอกเบี้ยน้อยกว่า ตามกติกาหนี้สินนอกระบบส่วนใหญ่คือ ต้นค่าแต่ดอกสูง ตามข้อตกลง อาจเป็นวัน เป็นสัปดาห์ หรือเป็นงวดตามสาเหตุของการกู้ยืม เหตุการณ์แบบนี้ในปัจจุบันนับหาได้ไม่ยากและเป็นผลกระทบอีกอย่างหนึ่งที่แยกได้ว่า เกษตรกรในบางส่วนนั้นเรียนรู้ รับรู้ มีความตระหนักรู้จากผลกระทบของปัญหาแต่ด้วยสภาพการณ์นั้นมีโอกาสที่จะปรับเปลี่ยนได้ เพราะทั้งด้านพื้นฐานทางสังคม ทั้งอายุ ความรู้ เพศ การปฏิสัมพันธ์ ประสบการณ์ต่างๆเหล่านี้ก็ทำให้เกิดพฤติกรรมของเกษตรกร รวมทั้งด้านของปัจจัยอื่นๆอีก

ทั้งปัจจัยด้านภูมิปัญญาและด้านสุขภาพนั้น เป็นเพียงสิ่งที่มากระตุ้นให้เกิดความตระหนัก และเชื่อมโยงในการตัดสินใจและจะเชื่อมโยงกัน โดยใช้ประสบการณ์จากภูมิปัญญา ซึ่งเกษตรกรดั้งเดิมของตน เมื่อทดลองปฏิบัติแบบง่ายๆ ซึ่งให้ผลตอบแทนที่น่าพอใจ อีกทั้งยังลดต้นทุนและสอดคล้องกับพื้นฐานของตน จึงจะให้ความสนใจและลงมือปฏิบัติจริง โดยจะเฝ้าสังเกตผลและประเมินผลกับเปรียบเทียบกับแบบเดิม และผลได้ผลเสียของตน กลุ่มแรกคือ เห็นผลดี สามารถแก้ไขปัญหของตน สถานที่ทำการเกษตรอยู่ในทำเลดี มีคุณภาพ รายรับมีมาก รายจ่ายน้อยลง จึงร่วมปฏิบัติตามกลุ่ม ส่วนกลุ่มสองจะทดลองใช้ด้วยดี เห็นผลได้แต่เมื่อเทียบแล้ว ยังไม่คุ้มกับปัญหาด้านอื่นๆ ทั้งเศรษฐกิจ เงื่อนไขส่วนบุคคล คือทำการเกษตรยาก เห็นผลช้า และเหนื่อย ก็จะรับรู้ยอมรับแต่ไม่ปฏิบัติ โดยจะเข้ากลุ่มเพื่อศึกษาเรียนรู้ ส่วนกลุ่มที่สาม คือ อาจจะเพราะปัจจัยด้านอื่นๆ ทั้งเงินทุนเนื่องจากต้องมีการปรับปรุงสวน ไร่นาของตนใหม่ พื้นที่ดินเสื่อม มาก อีกทั้งยังต้องปรับสภาพก่อนอย่างเช่น การใส่ปุ๋ยขาว บางคนอาจมี 50 ไร่ จะต้องใส่ปุ๋ยขาวไร่ละ 5 กระสอบ เป็น 250 กระสอบ เป็นการลงทุนที่สูงเกินไป และกรณีปลูกข้าวโพด 100 ไร่ ต้องหมักปุ๋ยอินทรีย์ไว้ใช้ซึ่งกลุ่มทำให้ไม่พอแน่ จะต้องขนำตดุดิบ จ้างรถขุดบ่อปุ๋ย หรือสร้างบ่อปุ๋ย คอกปุ๋ย ซึ่งต้องใช้ทุนหลายหมื่น กันพื้นที่เป็นร้อยไร่ จึงไม่สามารถสร้าง บ่อปุ๋ย คอกปุ๋ย ซึ่งต้องใช้ทุนหลายหมื่นกันพื้นที่เป็นร้อยไร่ จึงมิสามารถทำได้

ส่วนของปัจจัยทางด้านองค์กรชุมชน ด้านการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนนั้น จะพบว่า กลุ่มมีบุคลากรที่มีความสามารถเฉพาะตัวในแต่ละคน ซึ่งสามารถจะเรียนรู้และปรับเปลี่ยนเพื่อนำมาใช้กับคนได้ในส่วนของผู้นำกลุ่ม ทั้งกรรมการผู้บริหารกลุ่มทุกๆคน โดยจะเป็นตัวอย่างของการเริ่มปรับเปลี่ยนในช่วงแรก และก็ประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรแบบอินทรีย์ โดยที่เป็นตัวอย่างได้ก็หลายคน

แต่ในส่วน of คณะผู้บริหารในกลุ่มนั้นยังขาดความพร้อมในเรื่องของการบริหารงานจัดการในเรื่องการเชื่อมโยงสมาชิกให้มีการเรียนรู้ ปฏิสัมพันธ์กันภายในกลุ่มให้มากกว่านี้ เช่น การจัด

ทำกิจกรรม หรือโครงการเล็กๆส่วนมากจะเป็นการประชุมแจ้งข่าวของกลุ่มเป็นส่วนใหญ่ โดยให้ตัวแทนหมู่บ้านที่เป็นกรรมการมาประชุมแล้วกลับไปบอกสมาชิกในหมู่บ้านของตน ซึ่งในการจัดการแบบนี้กลุ่มจะรอให้ทางหน่วยงานของรัฐและเอกชนเข้ามาเสนอโครงการให้โดยไม่เสนอขอเอง ซึ่งหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ทั้งสององค์กรนั้นมีตำแหน่งเป็นที่เล็งดูแลกลุ่มซึ่ง เจ้าหน้าที่รัฐได้รับมอบหมายจากกระทรวงและด้านองค์กรเอกชนนั้น ได้รับหน้าที่มาจาก UNDP จากโครงการสนับสนุนรัฐบาลไทย และจากการที่ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นจุดอ่อนของกลุ่มที่ยังขาดอยู่ เช่น

คณะกรรมการกลุ่มและผู้นำ

ยังขาดความเข้มแข็งและเด็ดขาด ในการจัดการทั้งเรื่องการประชุมที่มักจะไม่ครบเสมอ การดำเนินโครงการฯ ต่อเนื่องให้กับสมาชิกโดยการที่ผู้นำไปเรียนรู้มาก็จะไม่สามารถเป็นแม่ข่ายในการดำเนินขบวนการเรียนรู้ เพราะไม่สามารถนำสมาชิกมาประชุมพร้อมกันทุกครั้ง ทำให้สมาชิกขาดความเชื่อมโยงและการกระตุ้น

จากความไม่พร้อมในหลายๆด้านของคณะกรรมการที่ทำการดำเนินการแล้วเกิดปัญหาดังนี้

1. การจัดการเรื่องบัญชี ความโปร่งใส
2. การจัดการแบบสัดส่วนของความช่วยเหลือในกลุ่มไม่เสมอภาค
3. ขาดความต่อเนื่องในการดำเนินการตามโครงการฯ ทั้งการฝึกปลอดสารพิษ และการผลิตปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพ ปุ๋ยหมักชีวภาพ แต่มีการนำเงินทุนทำปุ๋ยอินทรีย์มาให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อซื้อปุ๋ยเคมี เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโดยมีการยกเลิกการทำโครงการฝึกปลอดสารพิษ และกระเทียม จึงทำให้ปุ๋ยน้ำชีวภาพไร้ความหมาย ผู้วิจัยได้เข้าร่วมประชุมกับชุมชนและได้ถามถึงการทำปุ๋ยน้ำว่ายกเลิกไปแล้ว จึงได้อธิบายสรรพคุณของปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพที่นำไปใช้ให้กับเกษตรกรที่มีได้เป็สมาชิก และอธิบายถึงสาเหตุของการที่มีผู้คิดค้นและวิธีใช้ ข้อมูลดังกล่าวทำให้กลุ่มผู้ปลูกข้าวที่ไม่ได้เข้ากลุ่มไม่มีทุนที่จะขยายการเรียนรู้ในเรื่องของการกระตุ้น กิจกรรมหรือขยายโครงการต่างๆ เพื่อเสริมแรงภายในกลุ่มให้เข้มแข็ง

สมาชิกกลุ่ม

1. ขาดความสนใจในการเข้าร่วมการดำเนินการกลุ่มจะเข้าร่วมประชุมครบก็ต่อเมื่อมีการเปิดให้กู้ยืมเงิน การสนับสนุนความช่วยเหลือต่างๆ เช่น การแจกสิ่งของหรืออุปกรณ์ที่แจกเฉพาะสมาชิก แต่เกษตรกรก็ยังไม่ปรับเปลี่ยนการทำเกษตร และเกษตรกรเองก็ไม่ผลิตปุ๋ยชีวภาพเองทั้งที่มีการอบรมปฏิบัติจนสามารถทำได้ทุกคน

2. สมาชิกขาดการเรียนรู้เชื่อมโยงกันในกลุ่ม เนื่องจากการขาดระบบของเครือข่าย จากกลุ่มเอง และขาดความเชื่อมั่นในการผลิตเอง การฟื้นฟูจะเห็นผลช้า อีกทั้งยังมีเกษตรกรที่ใช้ สารเคมีนั้นก็ยังได้ผลผลิตดี ส่วนผู้ไม่ใช้เห็นผลช้า ทำให้เกิดความท้อถอยหมดกำลังใจ ปีนสาเหตุที่ กลุ่มจะต้องถูกกระตุ้นด้วยวิธีต่างๆ

3. โครงการที่ไม่เหมาะสมกับสภาพจริงของสมาชิก โครงการเกษตรผสมผสานพา สมาชิกไปดูงานทุกคน เช่น หมู่ 9 ภูมิประเทศเป็นดินผสมลูกรังสีแดง ไม่มีน้ำผ่าน ต้องรอน้ำฝน เท่านั้น แต่ได้จัดให้สมาชิกเรียนรู้ดูงานในพื้นที่ที่มีการทำการเกษตรผสมผสาน สภาพภูมิประเทศ ดินดี ง่ายต่อการปรับปรุง มีลำธารน้ำผ่านไหลตลอดปี พื้นดินชุ่มชื้น ซึ่งตัวอย่างนี้ถ้าเกษตรกรหมู่ 9 จะปรับเปลี่ยนการทำการเกษตร จะต้องปรับปรุงดินใหม่ ต้องหาน้ำมาเพื่อการปลูกไม้ผลที่กินน้ำ ตลอดปี ดังนั้นควรไปดูงานการเกษตรในเขตพื้นที่คล้ายๆกัน เช่น แดงเพชรบูรณ์ ตาก ซึ่งสภาพภูมิ ประเทศ มีความใกล้เคียงกัน

4. การประชุมบางครั้งมีแต่การเสนอข้อมูล และชี้แจงการใช้เงินซึ่งไม่เกิด ประโยชน์กับสมาชิก จึงทำให้เกิดความเบื่อหน่ายของสมาชิกที่เสียเวลามาประชุมแต่ไม่ได้ความรู้ และสาระ

ปัจจัยด้านองค์กรที่สรุปได้ตามสถานการณ์ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการ ค้นพบในการวิจัยนี้สรุปได้ว่า มีดังนี้

1. ด้านองค์กรรัฐ
2. ด้านองค์กรเอกชน
3. ด้านตลาด

ด้านองค์กรรัฐ

ปัจจัยในด้านขององค์กรรัฐนั้น มีผลอย่างมากกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกร ในชุมชน ตั้งแต่อดีตและในปัจจุบันนี้ซึ่งในเหตุการณ์ของตำบลบ้านปิ่นนั้น ทั้ง 2 องค์กรได้เป็นจุด หลักในการหักเหของการเปลี่ยนแปลงการทำการเกษตร ของตำบลบ้านปิ่นทั้ง 2 ยุคที่ผ่านมา ดังนี้

ยุคแรก เกษตรกรดำเนินการทำการเกษตรแบบวิถีชาวบ้าน ไม่เคยรู้จักทั้งปุ๋ยคืออะไร ยาฆ่าแมลงที่เป็นสารเคมีแต่อย่างไร ในอดีตเกษตรกรบ้านปิ่นนิยมปลูกถั่ว ซึ่งก็เป็นพืชที่สามารถ ฟื้นฟูสภาพดินได้อยู่แล้ว เพียงแค่พอลูบ พอกิน ระบบนิเวศทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์ สามารถหา อาหารได้จากทั้งจากไร่ นา และในป่าบริเวณชุมชน เจ้าหน้าที่การเกษตร เอกชน และบริษัทที่เป็น นายหน้าขายเคมีภัณฑ์ ก็ได้เข้ามาสนับสนุนพืชตัวใหม่ ปุ๋ย เทคโนโลยีในการทำการเกษตรแบบ ใหม่ๆ ให้เกษตรกรบ้าง วิธีการทำการขยายพื้นที่ของเกษตรกร โดยการจับจองถาดวาง นับสิบๆปี ใน

การดำเนินการถ่ายทอดการเรียนรู้ ที่องค์กรจัดให้เกษตรกรก็ศึกษาเรียนรู้ และที่สำคัญเกษตรกรยุคใหม่ๆ ส่วนใหญ่ ก็อาจจะไม่รู้ และอาจสับสนเลื่อน ในการทำการเกษตรแบบเก่าเพราะได้ได้สัมผัส หรือเพียงแค่ได้หัวจากการเล่าของคนในยุคหลังๆเท่านั้น

ต่อมาในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทั้งโลก เช่น ประเทศเยอรมันที่เคยผลิตสารเคมีทางการเกษตรส่งขายทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทย ได้มีการต่อต้านสารเคมี เช่น เกิดเหตุการณ์ คุนาส เอฟเฟลด์ ที่เป็นผู้หญิงคนหนึ่ง คือ เรนาท คุนาส ซึ่งได้ต่อสู้ในเรื่องของการหันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์แบบปลอดสารพิษ โดยที่เธอเป็นรัฐมนตรี ซึ่งก็สำเร็จเป็นผล คือ ถ้าเกษตรกรจะทำเกษตรอินทรีย์จะมีทุนให้ และจะเปิดตลาดให้ในวันเสาร์ของสัปดาห์ โดยจะมีผู้นำมาขายทั้งพ่อค้า แม่ค้า ที่ไปรับซื้อจากที่ฟาร์ม แต่จะมีข้อแม้เพียงจะดำเนินการขอตรวจสอบวัสดุสารตกค้างในฟาร์ม เมื่อไหร่ก็ได้ แต่จะให้ตราผลิตภัณฑ์ เพื่อรับประกันให้เกษตรกร แต่ในประเทศไทยก็ยังรับซื้อ ส่งซื้ออยู่ตลอดมา โดยไม่เคยมีการจัดการแต่อย่างใดจนปัจจุบัน มีเพียงการสนับสนุนในบางพื้นที่เพื่อนำร่อง และจากการที่ได้สังเกตการณ์ในพื้นที่พบว่า ในด้านของภาครัฐจะเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนในรูปแบบการดำเนินการตามนโยบายที่รัฐกำหนดมา ส่วนที่สำคัญแผนพัฒนาในฉบับใหม่นี้ น่าจะช่วยภาคเกษตรได้มาก จาก 3 โครงการ คือ 1) โครงการพักชำระหนี้เกษตรกร 2) โครงการทำบัตรเกษตรกร และ 3) โครงการรับจำนำข้าว ที่ช่วยให้ภาคเกษตรมีระบบมากยิ่งขึ้น และได้ประโยชน์มาก ถ้าเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ เข้าใจในประเด็นที่จัดทำ เช่น การมีโครงการที่จะเปิดโรงเรียนเกษตรกร เพื่อที่จะให้เกษตรกรเรียนรู้และสามารถแก้ไขปัญหาได้ ตัวอย่างเช่น การปลูกข้าวเมื่อมีแมลงมารบกวนต้นข้าว เกษตรกรจะต้องสังเกตและจดจำลักษณะเพื่อที่จะมาเปรียบเทียบจากหนังสือในโรงเรียน ลักษณะรูปร่าง การป้องกัน ชื่อแมลง การหาถิ่น วิธีการกำจัด ทั้งแบบอินทรีย์ และใช้สารเคมี หรือเพียงแค่ปรับเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติ เพื่อขับไล่แมลงโดยไม่ต้องใช้สารเคมีให้เปลือกแรง เสียสตาจค์ เสี่ยงต่อสุขภาพ และยังเป็นภูมิความรู้ให้กับเกษตรกรเอง สร้างความสามัคคี โดยมีการเชื่อมโยงปัญหาและจัดการร่วมกัน มีโครงการต่างๆ เพื่อที่จะให้เกษตรกรทำเพื่อความต่อเนื่องอีกหลายโครงการฯ ทั้งแปลงทดลองข้าว ที่จะทดสอบสภาพดินว่าจะเป็นอย่างไร ทั้งคุณภาพเฉลี่ย แร่ธาตุในพื้นที่ที่มีอยู่แค่ไหน โดยการกระทำด้วยตนเองและชุมชน เป็นการพึ่งตนเองของชุมชน โดยไม่ต้องรอหน่วยงานอย่างกรมพัฒนาที่ดิน ที่นำผลของดินในบ้านป็นไปกว่า 2 ปี และยังไม่เห็นผล รวมทั้งบอกให้เกษตรกรนำปูนขาวมาใส่ในไร่ไร่ละ 700 กิโลกรัม และขณะนี้ผลการตรวจคุณภาพดินยังไม่มาเลย ถ้าการดำเนินงานของภาครัฐเป็นไปตามแผน และภาคเกษตรเข้าใจถึงประโยชน์ ก็จะสามารรถแก้ไขปัญหาของการเกษตรในปัจจุบันได้ ไม่น่าก็น้อยและอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้วิจัยก็ได้มีโอกาสอธิบายให้เกษตรกรเข้าใจถึงการที่โครงการฯ แปลงนาทดลองที่รับให้ทั้งพันธุ์ข้าว และปุ๋ย แต่จะต้องทำตามกำหนด แปลงแรกทำตามมาตรฐานของรัฐ อีกแปลงทำตามใจตน เหมิ

หรืออินทรีย์ก็ได้ คือ จะสามารถบอกได้ว่า เมื่อผลผลิตออกมาแล้วจะรู้ว่าสูตรของใครในการใส่ปุ๋ย วิธีปล่อยน้ำเข้าออก ระยะการใส่ดูแลข้าวจะเหมาะสมกับพื้นที่ในบริเวณนั้นมากที่สุด เพื่อจะได้เป็นที่ตัวอย่าง และข้อมูลให้กับรัฐ เป็นพื้นฐานของเจ้าหน้าที่เกษตรในพื้นที่

ด้านองค์กรเอกชน

ในด้านของภาคเอกชนจะช่วยเหลือเกษตรกรในด้านของการจัดการสนับสนุนแบบ การฝึกให้องค์กรของเกษตรกรเกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบเพื่อความเข้มแข็งและคอยกระตุ้น ทั้ง ข้อมูลต่างๆ แนวคิด ช่วยในการแก้ไขปัญหาแต่จะเป็นแกนหลักให้เกษตรกร และกลุ่มเพราะอยู่ใน พื้นที่ อันเนื่องมาจากหน้าที่ คือ ต้องจัดการในจุดนี้ก็จะช่วยกลุ่มและเกษตรกรได้เต็มที่ อีกทั้งยังเป็น การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน องค์กรได้ผลงาน เกษตรกรก็ได้รับประโยชน์ ซึ่งได้ช่วยให้เกษตรกร ได้ รู้จักกับรูปแบบของการเรียนรู้ โดยมีทั้งการเรียนรู้แบบความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเริ่มจากในกลุ่ม และชุมชนของคนในลักษณะของวัฒนธรรม ธรรมชาติ ซึ่งทำได้ตามอริยาศัย วิถีของคน ยังมีการ เสริมการเรียนรู้ให้ขยายกว้างขึ้นโดยการให้เกษตรกรได้เชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นๆ และจัดเป็นเครือข่าย กัน เช่น กลุ่มเกษตรกรอื่นๆภายในพื้นที่โดยจะเป็นการเรียนรู้ในลักษณะคล้ายๆ กัน โดยจะสอดคล้อง และเป็นไปในแนวเดียวกัน

ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ เมื่อครบวาระทางภาครัฐจะมีการปรับเปลี่ยนบุคลากรใหม่ และผู้ ที่มาใหม่นั้นก็ยังไม่สามารถจะดำเนินการให้สอดคล้องกับกิจกรรมของชุมชนและกลุ่ม ได้อย่าง สมบูรณ์ แต่ก็ยังได้สนับสนุนจนเกิดโครงการๆ โรงงานปุ๋ยจนได้ซึ่งก็ได้งบประมาณเชื่อมโยงจาก องค์กรบริหารส่วนตำบล จนเป็นผลสำเร็จ ส่วนของความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับหน่วยงานนั้น น่าจะเป็นไปตามแนวค่อยๆเป็นค่อยๆไป เพราะยังคงจะต้องเรียนรู้กันไปก่อน ส่วนองค์กรเอกชนยังคงกลับมาช่วยชาวบ้าน และกลุ่มในการต่อสู้กับปัญหาและร่วมกันแก้ไขต่อไป

ด้านตลาด

ปัจจัยทางตลาดนั้นมีผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้น้อยมาก เพราะในการ ผลิตผลผลิตเชิงอินทรีย์ปลอดสารพิษนั้น เกิดความล้มเหลวอันเนื่องจากปัญหาหลาย ๆ ด้าน ดังนี้

1. เกษตรกรยังคิดความสบายของการทำการเกษตรโดยใช้สารเคมี
2. กลุ่มเป้าหมายที่จะรองรับสินค้ามีน้อยมาก และยังหาตลาดไม่ได้ เนื่องจากจะ ดำเนินการทำแบบร้านปลอดสารพิษเพื่อจะขายผลผลิตให้ได้ราคาดีขึ้นกว่าเดิมไม่ได้
3. สินค้าไม่ต่อเนื่องเพราะการผลิตมีจำนวนน้อยและสมาชิกถอนตัวมากเนื่องจาก กลัวภาวะการขาดทุน

4. กลุ่มและองค์กรจัดโครงการขึ้นโดยไม่ได้จัดการวางแผนที่จะรองรับปัญหา เช่น หาดลาด หรือ หน่วยงานที่จะมาตรวจสอบ และประกันคุณภาพโดยให้สัญลักษณ์ หรือตรา มาตรฐาน

ดังนั้นทำให้เกษตรกรเกิดความกลัวและท้อถอย โดยที่กลุ่มก็ปล่อยโครงการ ๆ และ ปล่อยโอกาสทิ้งไป ซึ่งปัจจุบันก็ยังไม่คิดจะสู้ใหม่ แต่ประเด็นสำคัญคือ ปัจจัยตลาดมีผลกระทบที่ ทำให้เกษตรกรหันกลับไปใช้สารเคมี เพราะอาชีพการเกษตรก็ต้องทำการปลูกอะไรก็ได้ เพื่อให้ได้เงิน มายังชีพ เพื่อความอยู่รอดซึ่งเป็นแรงจูงใจ และแรงกดดันในการหันกลับไปทำแบบเดิม ทั้ง ๆ ที่ ทราบดีว่าจะต้องพบกับการทำเกษตรที่ล้มเหลวมาแล้ว แต่จำเป็นต้องทำเนื่องจากเงื่อนไขที่ จำเป็นหลายๆอย่าง

นักวิชาการเกษตรของสหรัฐอเมริกากล่าวว่า “เราเพิ่งเริ่มทำการเกษตรได้ประมาณ 50 ปี และกำลังประสบกับปัญหามากมายหลายอย่าง แต่จีนนั้นทำการเกษตรมานานับพันปีแล้ว ก็ยังคง เหมือนเดิม และไม่มีปัญหาอะไร” จากคำกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าการเกษตรแบบดั้งเดิมนั้นมีความ เหมาะสมกับนิเวศ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม พืช สัตว์ และมนุษย์ และเป็นการเกษตรแบบอินทรีย์ที่ ประเทศจีนนั้นยังคงทำ และก็ยังทำอยู่ ถ้าจะพูดถึงความยั่งยืนนั้น ระยะเวลาของจีนที่กล่าวมาก็น่าจะ อธิบายได้ดี การผลิตแบบอินทรีย์ล้วน ๆ นั้นระบบคงล้มเหลวแน่นอน แต่ตามมาตรฐานของผลิต ภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ก็ยังมีกรอบอนุญาตให้มีการใช้สารเคมีเป็นส่วนประกอบด้วย แต่จะต้องทำตาม มาตรฐาน รวมทั้งแนวทางการจัดการด้านสารเคมีที่ได้รับอนุญาตและไม่ได้รับอนุญาต โดยจะมีทั้ง องค์กรของรัฐและเอกชนคอยดูแล เช่น

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย กรมส่งเสริมการส่งออก และกรมวิชาการเกษตร ร่วมมือกันจัดทำร่างมาตรฐานการผลิตพืชอินทรีย์ของประเทศไทย (Standard for Organic Group Production of Thailand) และจัดให้มีแผนการตรวจสอบ และรับ รองในระดับของประเทศไทย

องค์กรอิสระ เป็นสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ที่สามารถรับรองและ หาดลาดให้ ซึ่งจะตรวจสอบตั้งแต่การเริ่มปลูก ทุกขั้นตอนจนถึงการบรรจุ แปรรูป ขนส่งจนถึงร้าน แต่จะต้องปฏิบัติตามเกณฑ์ของสำนักงานมาตรฐานการเกษตรอินทรีย์โดยเคร่งครัด

ข้อสำคัญของการทำการเกษตรแบบอินทรีย์นั้น คือ ต้องอดทนรอเพราะกว่าจะฟื้นฟู ก็ต้องเป็นไปตามขั้นตอนของเวลา ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ในปัจจุบันนี้ เกษตรกรจำนวนไม่ น้อยที่หันกลับไปใช้สารเคมีเต็มตัว เพราะยังไม่เข้าใจว่ามาตรฐานจริง ๆ ของสารอินทรีย์ก็มีสารเคมี อยู่เล็กน้อย และไม่มีผลกระทบอะไร ถ้าปฏิบัติตามวิธีการ ตามเงื่อนไขซึ่งสารเคมีมิใช่มีแต่โทษ ถ้า รู้จักศึกษาและนำไปปฏิบัติตามก็จะได้รับประโยชน์มหาศาลจากมัน

ในการศึกษาวิจัยที่ตำบลบ้านป็น ได้สรุปออกมาเป็นกรอบแนวคิดที่เป็นผลที่เกิดมาจากพฤติกรรมต่าง ๆ จากผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน ในภาคของเกษตรกรที่เป็นเสมือนกับแกนหลักในการดำรงชีวิตของชาวบ้านบ้านป็น เพราะจากจำนวนประชากรในภาคการเกษตร พื้นที่การใช้สอยของแต่ละครัวเรือนซึ่งจะเป็นการดำรงชีวิตที่คล้ายกันและสอดคล้องกัน ทั้งจากอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี การเรียนรู้ สืบทอดในสิ่งที่เหมือนกันมา โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่ผ่านมาในระยาะไม่กี่ปีนี่ เป็นผลที่เกิดจากสิ่งที่จะเป็นโอกาสที่ดี ของการเกษตรที่ในช่วงแรก ๆ จะเห็นได้ว่าเป็นสิ่งที่เกษตรกรรอคอยมานานแล้ว ซึ่งจากการที่ได้เห็นและสัมผัสจริงในความเปลี่ยนแปลงทั้งปริมาณ ขนาด น้ำหนัก และราคาที่สูงขึ้น ในพื้นที่การผลิตเดิม โดยการส่งเสริมจากภายนอก ทั้งได้เห็นเอง จากชุมชน จากสื่อต่าง ๆ และมีตลาดรองรับแบบไม่จำกัด จึงเป็นจุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลงในระยะแรก จากอินทรีย์ในยุคดั้งเดิมมาเป็นแบบสารเคมีมาจนปัจจุบันนี้

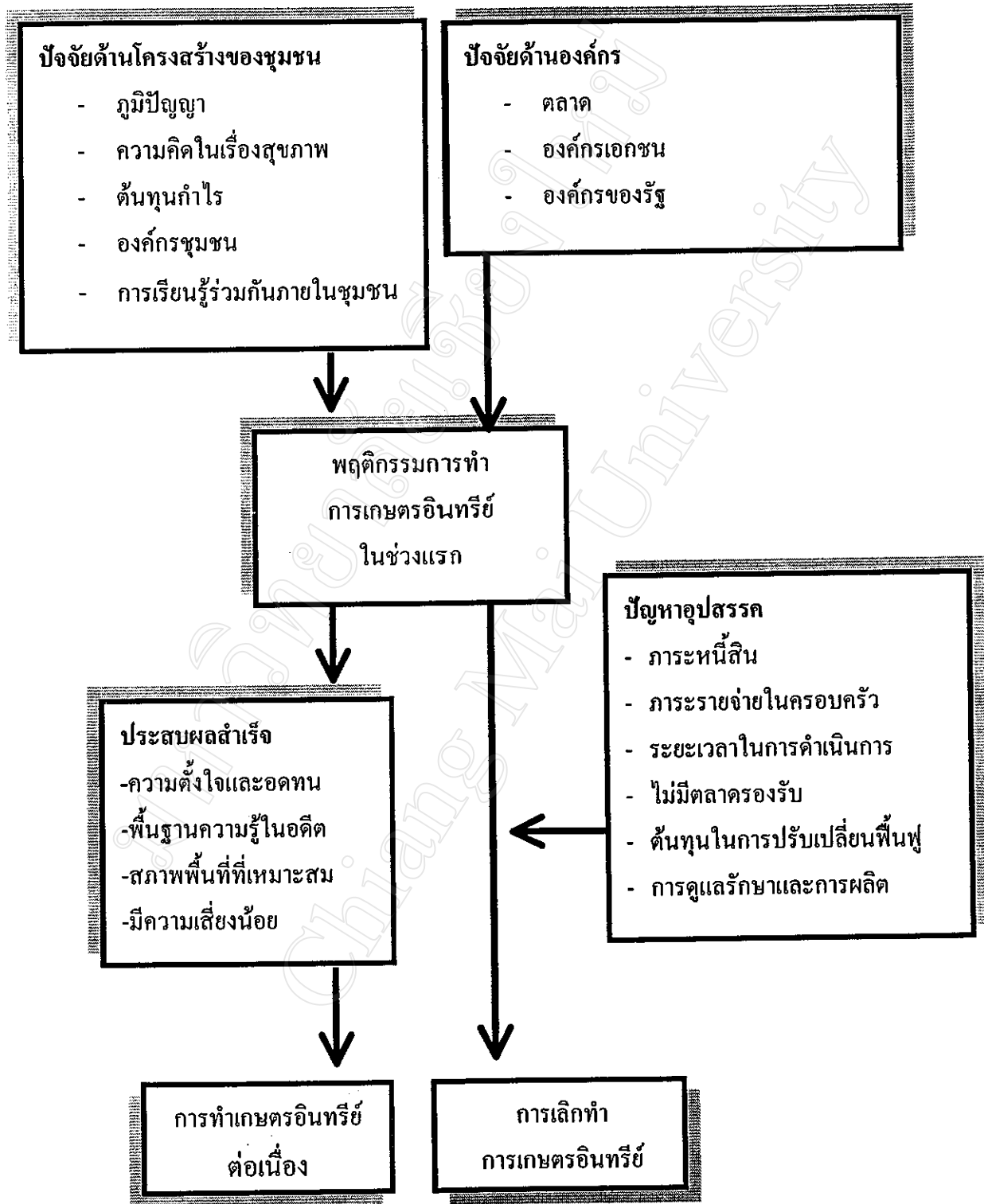
นับจากนั้นมาก็เป็นจุดเริ่มของปัญหาที่ได้สะสมมาตลอด จากผลของการผลิตในภาคการเกษตร เช่น เมื่อตลาดรองรับได้ตลอด เกษตรกรก็เริ่มขยายพื้นที่ โดยการถากถางจับจองจากพื้นที่ข้างหมู่บ้านจนปัจจุบัน เกษตรกรบางคนมีที่นาเป็นของตนเองที่ทำอยู่ ซึ่งห่างจากตัวตำบลไปเป็นระยะทางนับ 10 กิโลเมตร ซึ่งปัจจุบันนี้ ในเขตพื้นที่ ด้านใต้ของตำบลบ้านป็นจำนวนหลายพันไร่ ที่เป็นเนินเขาเล็ก ๆ และเป็นป่าเชิงเขาได้หมดไป จากการเปลี่ยนแปลงชนิดของพืชในการผลิตตามความต้องการของตลาด เช่น ไม่สามารถปลูกข้าวโพดได้รวมไม้ได้เลย จึงต้องตัดต้นไม้ออกไป และอีกทั้งยังมีปัญหาในเรื่องของระบบการผลิตของเกษตรกรที่ไม่มีความรู้ ซึ่งกว่าจะรู้ถึงปัญหาก็เมื่อตนเองได้ประสบกับปัญหาแล้ว แต่เป็นปัญหาที่เชื่อมโยงกันในหลายๆด้าน ทั้งระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมด้านการเกษตร ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ความเป็นอยู่ และเกิดการขยายตัวของปัญหาที่ลุกลามไปภายในหมู่บ้านอย่างทั่วถึง โดยมีทั้งเรื่องสุขภาพจากตัวอย่างของเกษตรกรทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน จากนั้นก็ยังมีประสบการณ์จากต้นทุน ในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยไม่มีทางเลือก จนทำให้เกษตรกรเริ่มเกิดความคิดความตระหนักถึงพิษภัยที่เกิดจากปัจจัยต่างๆ ทั้งด้านข้อมูลข่าวสารจากสื่อ และประเด็นที่สำคัญคือผลิตผลที่ได้รับความนิยมสำเร็จที่น้อยลงในช่วงเวลาที่ผ่านมา ปัญหาหลักที่ตามมาคือ เกษตรกรเริ่มมีภาระหนี้สินมากขึ้นเรื่อยๆ และยิ่งทำก็ยิ่งเพิ่มภาระหนี้สินและความเสี่ยง จากการขึ้นราคาของผลิตภัณฑ์ในการทำการเกษตร ฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงและภัยธรรมชาติ อีกทั้งยังเกิดปัญหาผลผลิตราคาตกต่ำ หรือบางช่วงก็ไม่มีตลาดรองรับเพียงพอ เพราะลูกค้าสำคัญอย่างต่างประเทศเริ่มหมดความเชื่อถือ และมีทางเลือกใหม่ หรือเป็นการกดราคา จากสาเหตุที่บอกว่าเป็นสินค้าที่มีสารพิษปนเปื้อนมาก ทั้งที่เราซื้อสารพิษจากเขามา เมื่อผลิตผลขายไม่ได้และเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาตลอด จึงเห็นได้ว่ายิ่งทำก็ยิ่งขาดทุน ทั้งในระดับท้องถิ่น คือเกษตรกร และในระดับชาติ ที่สินค้าส่งออกไม่ได้บางครั้งต้องไปเสนอขายในราคาถูกลง ผลกระทบจึงมาตกที่เกษตรกร

ที่กำหนดราคาเองไม่ได้ และยังต้องทำต่อไป เพราะหาทางเลือกอื่นไม่ได้ และพื้นฐานความรู้ภูมิปัญญาที่สะสมมานั้น เป็นก็เป็นเรื่องการเกษตรอยู่แล้ว และทางเลือกอื่นๆ ก็หายากมากในยุคปัจจุบัน เพราะระบบเศรษฐกิจที่ตกต่ำในทุกๆด้าน ทุกอาชีพ จากความเสี่ยงที่เท่ากัน เกษตรกรเลือกที่จะทำการเกษตรต่อไปตามกำลังความสามารถของแต่ละคน

เมื่อเกษตรกรเริ่มเรียนรู้ และเริ่มเข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และได้รับความรู้จากการศึกษา จากสื่อต่างๆที่มีอยู่รอบตัว ซึ่งเป็นข้อมูลที่รวดเร็วและเชื่อถือได้ รวมทั้งการที่ภาครัฐและเอกชนได้เข้ามาสนับสนุนในการแก้ไขปัญหของชุมชนตามแนวทางของชุมชนเอง โดยที่เปิดกว้างในความคิดและตัดสินใจที่จะจัดการกับปัญหาซึ่งทั้งสององค์กรก็จะเป็นผู้ที่สนับสนุนตามความต้องการของเกษตรกร

ส่วนทางเลือกของชุมชนก็ได้มาจากปัญหาที่เกิดขึ้นคือทรัพยากร จึงตกลงและได้เริ่มโครงการต่างๆ โดยหันกลับมาทำการเกษตรแบบอินทรีย์ ซึ่งเกษตรกรก็ได้ดำเนินการ และมีการขยายเป็นองค์กรชุมชน อีกทั้งยังได้เชื่อมโยงกับกลุ่มต่างๆ ซึ่งเป็นการสนับสนุนตามแนวทางการเรียนรู้ จากทั้งภาครัฐและเอกชน จนกลุ่มมีการขยายตัวทั้งกิจกรรมและสมาชิก จนถึงปัจจุบันนี้ประมาณเกือบ 4 ปี กลุ่มได้มีการปรับเปลี่ยนมาตลอดเวลา และในปัจจุบันนี้จากการศึกษาก็ได้พบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน และกลุ่มเกษตรกรดังนี้

สภาพปัจจุบันที่เกิดภายในชุมชน

จากการระยะเวลาที่ผ่านมาเกษตรกรของตำบลบ้านป็นทั้งที่เป็นสมาชิกและผู้ที่ไม่เข้ามามีบทบาทอยู่ในกลุ่มองค์กรที่ดำเนินการผลิตด้านเกษตรอินทรีย์ ซึ่งผลจากการทดลองและปฏิบัติของเกษตรกรนั้น ยังมีผลกระทบกับการดำเนินชีวิตและการเกษตร โดยจะแบ่งกลุ่มของเกษตรกรได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. กลุ่มเกษตรกรที่ยังคงทำการผลิต ในแบบอินทรีย์อยู่ ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่นั้นมักจะเป็นแกนนำของกลุ่ม เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ทำงานประสบความสำเร็จ เพราะได้เริ่มทำก่อนในช่วงที่จัดตั้งโครงการใหม่ ๆ และบางคนก็เป็นเกษตรกรที่เป็นต้นแบบในการผลิต ได้รับการเรียนรู้ได้รวดเร็วกว่า เพราะได้ผ่านการทำการเกษตรแบบนี้มาแล้วในอดีต และการที่เกษตรกรกลุ่มนี้มีโอกาสมากกว่าเพราะส่วนมากจะเป็นผู้ที่อาวุโสแล้ว ภาระจำเป็นในครอบครัวน้อยลง เช่นบุตรหลานโตหมดแล้ว ตนเองทำการเกษตรโดยใช้พื้นที่ใกล้ๆ บ้าน พื้นที่ดินใกล้ๆ ก็ให้ลูกหลานไปทำแทน ซึ่งก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มาช่วยเสริมให้เกษตรกรกล้าที่จะปรับเปลี่ยน ทั้งพื้นที่ที่ใกล้บ้านและในหมู่บ้านก็มีน้ำจากอ่างเก็บน้ำไหลผ่านตลอดปี ง่ายต่อการปรับเปลี่ยนการดูแล ใช้เงินลงทุนและเวลาที่น้อยกว่า ปัจจุบันเกษตรกรได้ทำการเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่องมาหลายปีจนทำให้สภาพแวดล้อมของพื้นที่กลับมาสมบูรณ์ ก็ยังทำให้ลดผลกระทบจากปัจจัยต่างๆ ที่ก่อให้เกิดปัญหาทั้งด้านการเกษตรและความเป็นอยู่ที่ส่งผลกับด้านต่างๆ ในวิถีชีวิตของภาคเกษตรกร

ในกรณีนี้จะเห็นได้ว่าเกษตรกรในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะประสบความสำเร็จจากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตมาใช้แบบอินทรีย์สาร ถือว่าได้บรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการและตั้งเป้าไว้ โดยเกิดจากความตั้งใจของเกษตรกรที่ต้องอดทนและตั้งใจอย่างมาก เพราะต้องใช้เวลาเป็นปีขึ้นไป อีกทั้งยังต้องต่อสู้กับความเสี่ยงของการปฏิบัติในรูปแบบใหม่ที่อาจจะคล้ายในแบบเดิม แต่ความจริงนั้นต่างกันมาก เพราะสภาพของสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ซึ่งส่วนสำคัญของเกษตรกรกลุ่มนี้ที่ประสบความสำเร็จก็เพราะได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรประกอบภายนอกด้วย เช่น องค์กรต่างๆ ที่สนับสนุนเป็นอย่างดี และยังมีโชคดีที่มีองค์กรประกอบภายในที่เอื้อประโยชน์ทั้งพื้นที่ พื้นฐานภูมิปัญญาของตนที่มีอยู่ ซึ่งเป็นผลทำให้มีการดำเนินการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

2. กลุ่มของเกษตรกรที่เข้ามาเป็นสมาชิกเก่าและใหม่ขององค์กร เกษตรกรส่วนนี้เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบที่หนักมากทั้งทางด้านการเกษตรที่เกิดจากธรรมชาติ จากปัญหาและปัจจัยต่างๆ และยังคงเผชิญกับปัญหาทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นภายในยุคนี้ทำให้ส่งผลต่อเนื่องกับด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต โดยปัญหาหลักๆ ก็คือปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ที่เกิดขึ้นทั้งจากกิจกรรมของมนุษย์เองและจากธรรมชาติ ทั้งอุปสรรคต่างๆ ที่ไม่เอื้อประโยชน์ให้กับเกษตรกร

เลย บางรายเข้ามาเป็นสมาชิกในกลุ่มแล้วยังต้องหันกลับไปทำการผลิตในรูปแบบเดิมอีกทั้งที่ได้เรียนรู้ถึงผลที่จะตามมา ดังนั้นจึงจัดกลุ่มเกษตรกรนี้ได้ 2 ประเภทคือ

1. ประเภทที่เลิกทำและหันกลับไปทำแบบใช้สารเคมีเหมือนเดิม
2. ประเภทที่ถ้ามีโอกาสก็จะเลือกใช้อินทรีย์แต่ก็ยึดสารเคมีเป็นหลัก

ถึงแม้จะแยกได้เป็น 2 ประเภท แต่ก็เกิดจากสาเหตุของปัญหาและอุปสรรคเดียวกัน ซึ่งสาเหตุสำคัญหลักๆ คือ ต้องแบกภาระต่างๆ ทั้งในด้านการประกอบอาชีพ ต้องรับผิดชอบในการดูแลครอบครัว ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มเกษตรกรที่อยู่ในช่วงสร้างเนื้อสร้างตัว คือ มีภาระครอบครัว ทั้งบุตร ภรรยา หรืออาจจะรวมถึงพ่อและแม่ของตนด้วย ซึ่งมักจะเห็นได้ว่าเป็นกลุ่มชนที่มีครอบครัวแบบขยายตัว มีภาระมาก แล้วยังต้องใช้ทุนในการทำการเกษตรอีก รวมทั้งการเกษตรแบบอินทรีย์ด้วย เนื่องจากสภาพพื้นที่เสื่อมโทรมมากจำเป็นต้องทำการฟื้นฟู และที่สำคัญคือเกษตรกรก็ได้รับผลกระทบจากเคมีมาซึ่งถือว่าล้มเหลวทั้งเหนื่อยแรงและยังขาดทุน รายจ่ายเท่าเดิมสิ่งที่ตามมาคือภาระหนี้สินที่เกษตรกรได้กู้ยืมมาจึงหันมาเลือกทำเกษตรแบบอินทรีย์ โดยหวังว่าจะช่วยลดภาระได้ แต่ยังคงมีการลงทุน รวมถึงการที่ต้องใช้เวลานานมากรวมทั้งการเพิ่มภาระในการดูแลรักษา การผลิตปุ๋ยและยามาแมลงใช้เอง ต้องทำไว้ล่วงหน้าก่อน และในช่วงแรกจะต้องเหนื่อยหลายเท่า แต่ผลคือการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม เมื่อเกษตรกรได้ทดลองในช่วงแรกก็รู้สึกดีถึงแม้จะเหนื่อย แต่พอได้ผลผลิตแล้วขายได้เท่ากับราคาตลาด หรือบางทีอาจไม่มีตลาด สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรนั้น ต้องการทำให้ให้ได้ผลมากที่สุด ทั้งผลผลิต และผลกำไร แต่อย่างกรณีตัวอย่าง เช่น นาข้าวยังคงใช้สารเคมีอยู่ พอผลผลิตออกมาใช้สารเคมีก็ได้มากกว่า เกษตรกรรู้ว่าต้องใช้เวลาฟื้นฟูสภาพดินนานอย่างน้อย 1 ปี และไม่มีรายได้พอเพียง จึงต้องทำทุกวิถีทาง ไม่ว่าจะเปลี่ยนแบบใด เพื่อที่จะให้ได้เงินมาใช้หนี้ และเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว อย่างเช่นเกษตรกรผู้หนึ่งที่ผู้วิจัยได้สนทนาคด้วย เป็นผู้ที่เลิกทำจากอินทรีย์มาใช้สารเคมี กำลังปลูกซึ่งทั้งที่รู้แล้วว่าปลูกแล้วดินเสื่อม แต่ถ้าปล่อยให้ทิ้งว่างไว้หรือปลูกอย่างอื่นที่ตลาดไม่ต้องการก็ไม่เป็นประโยชน์ ถึงแม้ว่าดินจะดีขึ้นเพียงใด แต่ถ้าไม่มีเงินไปใช้หนี้ที่คืนก็ไม่เหลือ ส่วนใหญ่จึงหันกลับไปทำในแบบเดิมเพราะจำเป็นต้องปลูกพืชตามความต้องการของตลาด ซึ่งก็ต้องใช้ปุ๋ยและยาที่เป็นสารเคมีเหมือนเดิม

แต่จากการสังเกตจากการที่ได้เข้าไปในชุมชน คือ พืชผักในบ้านที่ปลูกไว้กินเอง ยังคงใช้ระบบแบบเดิม คือ ปุ๋ยธรรมชาติ หรืออินทรีย์ ถึงแม้จะเป็นบางอย่างที่เพื่อไว้ขายก็ไม่คิดยาเช่นเดียวกัน หมายความว่าส่วนใหญ่ ยังมีความตระหนักถึงเรื่องสุขภาพ และบางส่วนของสมาชิกกลุ่มใช้ทั้งสารเคมีและอินทรีย์ผสมกัน โดยเกษตรกรจะรู้ระยะเวลาในการใส่ว่าควรจะใช้ชนิดไหนใส่ในตอนไหน

อภิปรายผลการวิจัย

ภูมิปัญญา

เป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำการเกษตร เพราะส่วนใหญ่มักจะเป็นหัวหน้าครอบครัวอยู่แล้วและอีกทั้งยังมีทั้งประสบการณ์ในด้านการเกษตรที่ใช้ชีวิตอยู่กับมันมาทั้งชีวิต ตั้งแต่รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย สืบมาก็จะเห็นได้ว่า ความสำคัญของการที่ทำให้ปรับเปลี่ยนนั้นก็ต้องเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาแน่นอนอย่างเช่น

ส่วนใหญ่มักจะให้เห็นวิธีการทำการเกษตรในแบบดั้งเดิมสมัยโบราณมาก่อนแล้วว่ามี การเริ่มต้นอย่างไร ใช้อะไรบ้าง ลงทุนแค่ไหน ลงแรงแบบใด มีอะไรง่ายกว่ากันซึ่งได้เปรียบมากกว่าคนอื่น ๆ ที่ยังไม่เคยเห็นและก็ยากในการที่จะเปรียบเทียบในสิ่งที่คนไม่เคยเห็นไม่เคยทำ และก็อาจจะยากที่จะเชื่อผู้อื่นด้วย เพราะในสิ่งที่คนทำอยู่ก็ไม่ได้มีความเชื่อคร้ออะไรมากมาย และที่สำคัญ คนทั้งหมดนี่ก็ยังเป็นแบบนี้อยู่ แต่การที่เกษตรกรกลุ่มนี้จึงเปลี่ยนแปลงมาใช้อินทรีย์เนื่องจากประสบการณ์จากการใช้ชีวิตที่ผ่านมา อีกทั้งยังมีการถ่ายทอดในภูมิปัญญาของคนในรุ่นอื่นอีกด้วย ซึ่งเป็นแนวทางเดียวกัน หรือคิดง่าๆว่าหันหลังกลับไปใช้แบบเดิม แบบพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ที่เกษตรกรได้เคยเห็น เคยทำรู้ถึง ประโยชน์ในการใช้ของภายในหมู่บ้าน จากใกล้บ้านในพื้นที่ของตนเองว่าเป็นแบบใด เคยทดลองแบบใด ในรุ่นก่อนๆจึงไม่จำเป็นที่จะต้องพิสูจน์ก่อนหรือศึกษา ก่อนที่จะปรับเปลี่ยน เนื่องจากแค่ประสบการณ์ที่ผ่านมาหลายสิบปี อีกทั้งยังอยู่ในพื้นที่ของตนด้วย จึงไม่ยากที่จะคิดปรับเปลี่ยนและเข้าใจได้ง่าย โดยไม่ต้องศึกษามากมาย แต่ก็สนใจในการศึกษาในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการดูงาน การอบรมทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ ที่มีนักวิชาการมาเป็นผู้สนับสนุน หรือเป็นกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่อื่นที่ประสบความสำเร็จมาแล้วในการทำ จนเกิดองค์ความรู้ที่ได้ปฏิบัติ และก็สามารถถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้ซึ่งในการคุนั้นก็จะใช้ภูมิปัญญาของตนเองเชื่อมโยงความคิด และจับเชื่อมโยงกันระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนกับวิทยาการใหม่ๆเพื่อที่จะได้นำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมของคนอีกกลุ่มเป็นพวกที่เป็นคนยุคใหม่หน่อย คืออายุน้อย จึงได้สัมผัสกับการเกษตรในรุ่นเก่าๆ ได้น้อยกว่า หรือไม่เคยเลย จึงได้สะสมความคิดแต่ในเรื่องของการเกษตรยุคใหม่ที่ แต่กลุ่มนี้ก็มักจะปรับเปลี่ยน โดยวิธีที่ได้ไปศึกษาหาข้อมูล จนเข้าใจและเห็นผลที่จะได้รับจึงจะยอมเปลี่ยนแปลงวิธีการเกษตร มาทำแบบอินทรีย์ ถึงแม้จะมาจากคนละเหตุผลแต่มาสรุปลงตรงที่เดียวกัน เพราะปัญหาจากต่างคนต่างก็มีพื้นฐานที่ต่างกัน แต่จะต้องมาแก้ปัญหาพร้อมกันก็ยังเป็น

การสร้างโอกาสในการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ ภูมิปัญญาในแต่ละด้านของตน เพื่อที่จะได้เอามาเป็นแนวทางหรือทางเลือกที่จะเพิ่มความรู้ ความสะดวกในด้านอื่นๆ

จากการที่เกษตรกรได้ศึกษาเรียนรู้จากวิธีการต่าง ๆ นั้น ทำให้เกษตรกรนั้นได้มีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น และมองเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองอย่างเป็นองค์รวม คือ มองทั้งระบบในการทำการเกษตร และได้ข้อสรุปออกมาว่าเป็น เพราะแนวทางของการเกษตรแบบอุตสาหกรรมนั้นมุ่งที่จะเร่งและพัฒนาระบบการผลิตให้ได้จำนวนมาก เพื่อผลประโยชน์ทางอุตสาหกรรมเท่านั้น ส่วนอื่นๆนั้นก็ใช้สิ่งอื่นๆมาเสริมเพื่อแก้ไข้ปัญหา อย่างเช่น ปุ๋ย ยาเคมี เข้ามาเพื่อที่จะส่งเสริมและเพิ่มผลผลิตให้เพียงพอกับความต้องการที่ทำลายในสิ่งอื่นๆหลังจากการที่มีโลกทัศน์ที่กว้างของเกษตรกร จึงทำให้เกษตรกรได้ทดลองปรับเปลี่ยน หันมาใช้แบบอินทรีย์ ซึ่งก็ได้เสียหายอะไรเลย เนื่องจากการย้อนกลับมาใช้แบบเดิมแต่ได้มีการประยุกต์ แต่นั่นเอง เพื่อให้เหมาะสมและง่ายขึ้นจนได้ทดลองแล้วเห็นผลดี ซึ่งเป็นแบบค่อย ๆ เป็นค่อยๆไป จึงเป็นอุปสรรคและปัญหาให้กับเกษตรกรที่มีความจำเป็นที่จะต้องทำแบบเดิมไปก่อน เพื่อที่จะรอดูผลของการใช้ เพราะถ้าจะลงมารองเสี่ยงเองเลยก็ไม่คุ้มกับอีกหลายปัจจัยทั้งภาระหนี้สิน ภาระการที่จะต้องเลี้ยงดูบุตรหลานของตน ซึ่งถ้ามีความพร้อมมากกว่านี้ก็อยากที่จะลองกันเป็นส่วนใหญ่ในกลุ่มของเกษตรกรทั่วไปอีกอย่างหนึ่งคือ ต้องมีความเข้าใจก่อนที่จะปฏิบัติหรือปรับเปลี่ยนมาสู่เกษตรอินทรีย์แบบง่าย ๆ คือ เป็นเกษตรที่จะช่วยฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในด้านการเกษตร แต่มีข้อแม้ว่าในการปฏิบัติต้องใช้เวลานาน้อย ๆ ก็ประมาณ 1 ปีขึ้นไป เป็นอย่างต่ำๆ จึงจะเห็นผลอย่างแท้จริง เนื่องจากส่วนมากของผู้ที่เข้ามา เข้าร่วมกลุ่มในการปรับเปลี่ยนแล้วหายไปหลายรายก็เนื่องจาก

1. ยังติดอยู่กับความสบายในการใช้ทั้งปุ๋ยและสารเคมี
2. ทำแล้วไม่เห็นผลเนื่องจากไม่ศึกษาหรือปรึกษาผู้รู้
3. เกิดความท้อแท้เนื่องจากระยะเวลาในการใช้กับผลที่ได้รับ
4. เนื่องจากไม่มีทุนต่อเนื่องในการผลิตหรือซื้อปุ๋ยและยาจึงยังคงต้องใช้วิธีแบบ

เดิมๆคือปุ๋ยจากพ่อค้าคนกลางแล้ว จะจ่ายทั้งต้นและดอกก็ต่อเมื่อ ถึงเดือนที่ผลผลิตที่ได้นำมาขาย ซึ่งก็เป็นอีกปัญหาของการที่เกษตรกรบางคนถึงถึงโอกาสไป

ในด้านภูมิปัญญานั้นสรุปได้ว่า เป็นปัจจัยอีกตัวหนึ่งที่สนับสนุนความคิด หรือเสริมแรงจูงใจให้กับเกษตรกรในด้านของปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่จะปรับตนเอง เพื่อที่จะตอบสนองในความต้องการที่จะแก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยใช้พื้นฐานของความรู้ ประสบการณ์ ที่สื่อต่อกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม จนเกิดเป็นองค์ความรู้ และอาศัยศักยภาพ ที่มีอยู่แก้ไข้ปัญหาภายในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นผลมาจากการนำภูมิปัญญามาประยุกต์ใช้กับความทันสมัยใหม่ในด้านของ

อาชีพ ซึ่งเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กว้างขึ้น เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงแนวทางการเกษตรมาสู่เกษตรอินทรีย์ซึ่งก็อยู่ในพื้นฐานเดิมๆของการทำการเกษตรแบบธรรมชาติเพื่อธรรมชาติ

ความคิดเรื่องสุขภาพ

ความคิดของเกษตรกรนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการที่เกษตรกรนั้นต้องได้รับผลกระทบจากสารเคมีที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของตน

เกษตรกรบ้านปิ่นได้เริ่มใช้สารเคมีมาเป็นเวลานานนับสิบปี แล้วเริ่มจากที่รัฐได้เข้ามาสนับสนุน จากการใช้ได้เข้ามาเป็นลักษณะต่อเนื่อง มีทั้งฉีดเองในไร่นาของตนกับมีอาชีพรับจากฉีดพ่นยาโดยเฉพาะ และส่วนใหญ่มักจะไม่มีเกรงกันพิษจากสารเคมีเลย ถ้ามีก็น้อยมากแค่ปิดจุก ซึ่งสารพิษนั้นเข้าทั้งแบบเข้าผิวหนัง เข้าตา หรือติดตามร่างกาย เสื้อผ้าไปแล้ว จะทำให้ร่างกายดูดซึมสารพิษ เนื่องจากการไม่มีการใช้อย่างถูกวิธี

ผลกระทบที่มีต่อสุขภาพของเกษตรกรที่ใช้สารเคมีทั้งใช้แบบประจำและอาจจะเป็นแบบนานๆใช้ที เพราะเกิดจากการใช้ผิดวิธีจนในบางครั้งรู้สึกได้ถึงอาการระคายเคืองที่เกิดขึ้น เช่น มีกลิ่นเหม็นมากจนแสบจุก แสบตา ถ้าเป็นผลแล้วเดินไปบริเวณไร่นาที่มีสารตกค้าง จะทำให้แสบแผลและเกิดอาการแวนแวนและที่แผล อาการที่เกิดจะมีทั้งด้านระบบทางเดินหายใจ ระบบทางเดินอาหาร ระบบโลหิต ระบบผิวหนัง และระบบประสาท หรืออาจถึงชีวิตได้ และในชุมชนก็มีหลายคนเสียชีวิตจากสาเหตุนี้ และจากข้อมูลของสาเหตุการป่วย 5 อันดับแรกนั้น (ตารางที่ 11) ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากสารเคมีที่ใช้กันอยู่ทั้งทางตรงและทางอ้อม บางรายป่วยน้อยบางรายป่วยมาก ก็แล้วแต่การรับพิษและความต้านทานของร่างกาย การเจ็บป่วยของเกษตรกรในบางครอบครัวอาจทำให้เกิดผลกระทบต่อที่นอกเหนือจากสุขภาพอีกอย่าง เช่น รายจ่ายของครอบครัว แรงงานด้านเกษตรที่อาจจะต้องจ้างมาทำแทน ค่ารักษาพยาบาล ค่าเดินทาง เสียเวลาทั้งผู้ป่วยและผู้ดูแล เป็นต้น

ในการทำการเกษตรกรรมทั้งข้าวโพด และข้าว ที่ทำจำนวนมากหลาย ๆ ไร่ นั้น ก็แล้วแต่ความสะดวกและอื่นๆอีก เช่น

การปลูกนั้นบางครั้งอาจจะมีแมลงศัตรูพืชมาเป็นจำนวนมากก็ยังคงจำเป็นที่จะต้องใส่เคมีเพื่อรักษาผลผลิตไว้ แต่ในส่วนของการระบาดเล็กน้อย ก็อาจจะใช้แบบอินทรีย์เพื่อเอาไว้ใส่ศัตรูพืชที่มารบกวนให้ไปก็ได้ และเกษตรกรนั้นปลูกข้าวโพดและข้าวจำนวนมาก และต่อเมื่อจนทำให้เป็นวงจรชีวิตของแมลงที่ต่อเนื่องก็จำเป็นที่จะต้องใส่ยาเคมีในส่วนนี้อยู่ตลอด ส่วนหญ้านั้นอาจใช้วิธีอื่นๆก็ได้ ที่อาจจะไม่ต้องใช้เคมีฆ่ามัน แต่ส่วนใหญ่เกษตรกรมักจะต้องการความสบายและยังไม่คิดถึงเรื่องนี้ จึงทำให้มีการใช้ยาฆ่าหญ้าในเกษตรกรกลุ่มอื่นๆ ถ้าให้เลือกก็จะเลือกอินทรีย์เพราะมันช่วยได้แต่ก็ต้องมีเคมีอยู่บ้างเพราะบางอย่างอินทรีย์ยังไม่มีประสิทธิภาพพอ ถ้าใช้

อาจจะทำให้ผลผลิตเสียไปเลยก็ได้ แต่ก็คิดและตระหนักถึงอันตรายของสารเคมีที่ส่งผลถึงสุขภาพที่เป็นพื้นฐานของคุณภาพชีวิตที่ปลอดภัย

ในปัจจุบันนี้ก็เห็นได้ว่า เกษตรกรมีความคิดและตระหนักถึงผลกระทบจากสารเคมีที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน และต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีทำการเกษตรของตน แต่ในบางกลุ่มที่ปลูกพืชอีกแบบก็ยังมีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงแต่ เป็นการเปลี่ยนแปลงในบางส่วนเท่านั้น ซึ่งก็เป็นเหตุจำเป็นที่จะต้องใช้เพราะอินทรีย์ในบางสิ่งก็ไม่สามารถที่จะใช้ให้ได้ผลเท่ากับเคมีได้แต่เกษตรกรที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วสามารถที่จะบอกได้ว่า ทั้งสุขภาพและสิ่งแวดล้อมของตนนั้นดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด และเป็นทางแก้ไขที่ดีในการเปลี่ยนแปลงการเกษตรให้หันมาสู่อินทรีย์

ต้นทุนกำไร

เกษตรกรส่วนใหญ่ที่อยู่ในกลุ่มเกษตรอินทรีย์ หรือกลุ่มเกษตรยั่งยืนนั้นส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่เคยทำการเกษตรแบบเคมีมาก่อน ทั้งปุ๋ยและยาเคมีมาก่อนแล้วนับหลายๆปี เริ่มจากปีแรกๆได้ผลดีมากเต็มที่แล้ว หลังจากนั้นในช่วงปีหลังๆนั้นก็เกิด ปัญหาด้านทรัพยากรดิน ที่มีผลกับต้นทุนของเกษตรกรมาก และหลายด้านด้วยกันเช่น

ทรัพยากรดินที่สำคัญที่สุดสำหรับการทำการเกษตรเริ่มจากการที่ดินจัดตัวเป็นก้อนใหญ่และแข็ง เนื่องจากดินที่ขาดสารอินทรีย์และพวกสัตว์ขนาดเล็กๆ รวมถึงจุลินทรีย์ แบคทีเรียที่เป็นวงจรของระบบนิเวศที่จะช่วยในการย่อยสลายสารอินทรีย์และเศษพืช ซากสัตว์ที่มีอยู่ทำให้ดินนั้นถูกนำไปดำเนินการในการจัดการของผู้ย่อยสลายตัวเล็ก ที่มีอยู่ในดินทั่วไปในอดีต ผลจากการจัดการในขบวนการของการย่อยสลายตามธรรมชาตินั้น ผลของการช่วยบำรุงดินและยังเปรียบเสมือนเป็นการพรวนดินไปด้วยอย่างอัตโนมัติ แต่ในปัจจุบันนี้จะเห็นไปตามอย่างที่กล่าวมาได้ยาก เพราะสาเหตุจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ทั้งยาฆ่าหญ้าและยาฆ่าแมลง ที่เกษตรกรใช้อยู่เป็นสารสะสมและที่สำคัญมีมากที่สุดในดิน เพราะบางครั้งการใช้มิได้แก่พ่น ซึ่งเป็นละอองน้ำลอยไปบางที ก็ใช้เทคโนโลยีแบบใหม่ที่สะดวกทั้งลดแรงงาน และยังทำให้การให้น้ำมีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย จึงเป็นสาเหตุของการยากกับน้ำใส่งน้ำปึ่มมาติดค้างแล้วต่อเข้าท่อสปริงเกอร์ รดเหมือนน้ำ หรือพร้อมกับเวลาให้น้ำเลยก็ได้ จึงทำให้การสะสมมีจำนวนมากขึ้น ทำให้ระบบวงจรชีวิตของสัตว์ขนาดเล็กขาดช่วงไป เนื่องจากตายไปเพราะพิษของสารเคมีไม่ไหว ทั้งนี้รวมถึง ปูนา ปลา หอย ผักสาหร่าย ซึ่งส่วนมากนิยมซื้อกินดีกว่าเพื่อความแน่ใจ เพราะอาจจะได้ไม่คุ้มเสียจากการที่จะไปเสี่ยงกับสารเคมีตกค้างที่ระบบในชุมชนก็ทั้งรู้ทั้งเห็น จึงไม่กล้ากิน เพราะดินขาดความสมดุลจึงทำให้แข็งกระด้าง ถึงกับใช้รถไถผ่าน ยังไถเข้าไปได้แค่ผิวๆดินเท่านั้น จึงต้องลงทุนเพิ่มขึ้นกับการใช้

เทคโนโลยีในการเกษตร คำน้ำมัน ค่าคนจับที่คิดเป็นวัน และวันหนึ่งก็ได้ไม่กี่ไร่ เริ่มจากไถก็มี
ค่าใช้จ่าย หรือต้นทุนที่เพิ่มแล้ว

นอกจากดินแข็งเสื่อมสภาพแล้ว ก็ยังทำให้มีแร่ธาตุอาหารในดินก็น้อยมาก อีกทั้ง
พื้นฐานของดินก็เป็นดินผสมลูกรังอยู่แล้ว จึงจำเป็นที่จะต้องใส่ปุ๋ยเคมี ซึ่งราคาก็ไม่แน่นอนนัก แล้ว
แต่ค่าเงินต่างประเทศ เพราะต้องซื้อเคมีภัณฑ์บางตัวจากต่างประเทศ เฉลี่ยการใส่ปุ๋ยต่อปี ถ้า
เกษตรกรอยากได้ผลผลิตเพิ่ม ก็ต้องใส่เพิ่มเมื่อใส่เพิ่มก็เพิ่มทุน คือ ถ้าอยากได้ผลมากก็ต้องลงทุน
มากขึ้น แต่แรงไม่ต้องพุดถึง ต้องลงแรงให้มากกว่าเดิม เพราะเงินลงไปเยอะแล้ว ส่วนมากจะคิดใน
แง่เดียวคือปีนี้ทำไปก่อนจะแบบไหนก็ได้ ต้องรีบเอาไปใช้หนี้ก่อน แต่ที่เป็นผลของการที่เกษตรกร
ทำแบบนี้ก็เพราะการเกษตรเป็นอาชีพเดียวที่จะนำเงินมาใช้หนี้ใช้สินเพราะถ้าจะไปทำงานในเมือง
เงินเดือนก็พอกินแค่คนเดียว แล้วครอบครัวจะทำอย่างไร และยังมีอีกหลายด้านภายในแต่ละครอบครัว

ผลคือ การที่จะได้ผลผลิต จำเป็นต้องลงทุนโดยการเพิ่มปุ๋ยลงไป ส่วนมากจะเป็น
การแนะนำกันภายในชุมชนเอง และยังมีอีกอย่างคือ ถ้าดินเสื่อมคุณภาพมาก แต่ส่วนใหญ่ผู้มักจะเป็น
ข้าวโพด เพราะมีน้อยคนที่จะนำปุ๋ยหมักที่ทำไว้ไปหว่านไว้ในช่วงหลังการไถ หรือ เมื่อ ไถแล้ว
เพราะต้องคอยดูอยู่เสมอ เนื่องจากไม่เหมือนเคมี ถ้าใบพืชที่มีสีแดงใส่ปุ๋ยตอนเย็น ตอนเช้าก็เขียว
เหมือนเดิม แต่ถ้าเป็นสารอินทรีย์ก็ต้องค่อยๆ ดูแลไปเรื่อยๆ

ต้นทุนในการเพาะปลูกอีกอย่างที่ไม่ควรจะเสียเลยก็คือ เมล็ดพันธุ์ หรือที่ชาวบ้าน
เรียกว่าเชื้อพันธุ์ ที่เป็นการเอาเปรียบในทางธุรกิจในยุคใหม่นี้ ไม่ว่าจะเป็นถั่ว ข้าวโพด ฝ้าย และอีก
หลายอย่างซึ่งเป็นการลงทุนซ้ำซาก เพราะต้องซื้อทุกๆ ครั้งเมื่อปลูก เริ่มจากราคาโลกรัมละไม่ถึง
10 บาท ในขณะนี้ราคาโลกรัมละเกือบถึง 80 บาทแล้ว แต่ก็ยังมีเกษตรกรบางคนปลูกแบบพันธุ์
พื้นเมือง เช่น นายศรีนวล เผ่ากันทะ ที่ทำการเกษตรแบบดั้งเดิม มาตั้งแต่รุ่นพ่อ รุ่นแม่ แต่ก็ยังรับ
วิทยาการใหม่ๆ เพื่อมาปรับใช้กับอาชีพตน ที่ใช้ข้าวโพดพันธุ์สุพรรณ 3 จนปัจจุบันนี้ก็ยังคงข้าวโพด
ชุดนั้นสืบต่อมา

จากตัวอย่างของปัจจัยที่ทำให้เกิดต้นทุนเพิ่มขึ้น และจะเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆจนถึงที่เรียก
ว่าไม่คุ้มทุนของการผลิต เพราะการผลิตในด้านการเกษตรตอนนี้ เหมือนเป็นอาชีพที่ทำให้เรียก
ได้ว่ามีงานทำ ยังมีอาชีพอยู่ เช่น การปลูกข้าวโพดที่ตำบลบ้านหิน ที่ต้องทำอะไรได้ปีละครั้ง เนื่องจาก
สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลงไปหมด จากเชิงเขาที่มีป่าเป็นช่วงๆ ปัจจุบันไม่มีเหลือ มีแต่เนินเขาที่
ไม่มีต้นไม้ มีแต่ดินกับต้นข้าวโพดที่ปลูกไว้เพื่อที่จะให้เป็นปุ๋ย แต่ก็ไม่ค่อยย่อยสลายเพราะ
จุลินทรีย์ไม่มีแน่นอน เพราะเวลากลางวันก็เปรียบได้กับทะเลทราย ที่ต้นไม้ใหญ่นั้นหายไปเร็ว ก็
เนื่องจากข้าวโพดเป็นพืชที่ปลูกอยู่ได้ร่มไม้ไม่ได้ มันจะไม่โต จึงจำเป็นต้องตัดไม้ใหญ่เพื่อไม้เล็ก

เริ่มจากการไถก็ต้องให้ปุ๋ยอีกรอบ และยังคงต้องเสียน้ำมันกับค่าจ้างเพิ่ม จากการไถ 1 วัน ใช้น้ำมัน 1 หลอด = 5 ลิตร จะไถได้ประมาณ 3-4 ไร่ แต่ปัจจุบันเหลือ 2 ไร่ เพิ่มทั้งเวลาและน้ำมัน ซึ่งเมล็ดพันธุ์อีก ปุ๋ยที่จะต้องเพิ่มขึ้นทุกๆ ปี ถ้าเกษตรกรคนนั้นไม่ได้มีการปรับปรุงดินบ้างเลย ตัวอย่างเช่น ลงทุน 10,000 บาท ค่าปุ๋ยน้ำมัน ค่าเครื่องจักรอีกทั้งถ้ามีแมลงหรือโรคก็จะต้องใช้ด้วย คือพวกยากำจัดศัตรูพืช เป็นการเริ่มต้น ยังมีช่วงพอ ข้าวโพดโต ก็จะต้องให้ปุ๋ยอีกรอบ และยังคงต้องกำจัดวัชพืช ก็ยังใช้ยาฆ่าหญ้า เพราะสะดวกง่าย อาจะลงทุนต่อไร่ประมาณ ไร่ละ 1,000 บาท ตามสถิติของกรมส่งเสริมการเกษตร ผลผลิต/1ไร่ ของข้าวโพดจะประมาณโดยเฉลี่ยของบ้านป็น อยู่ที่ 500 ก.ก./ไร่ ซึ่งจากในอดีตผลผลิตต่อ 1 ไร่ จะประมาณ 700-800 ก.ก. โดยที่ใส่ปุ๋ยน้อยมากหรือบางที่ไม่ใส่เลย แคล้งแรงอย่างเดียว ถ้า 1 ไร่ได้ประมาณ 500 ก.ก. ขายได้ ก.ก. 5 บาท จะได้เงิน/ไร่ 2,500 บาท แต่ลงทุนไป 1,000 บาท หรือเกินนั้น บางบ้านปลูก 10 ไร่ เฉลี่ยจะได้ 15,000 บาท แต่เป็นรายได้หลักของครอบครัวทั้งปี เพราะพื้นที่ตรงนั้นปลูกได้แต่ข้าวโพด เพราะไม่มีน้ำ ไม่มีร่มไม้ คือ ได้ทำการเกษตรได้เงินมาใช้หนี้ เสียดอกแล้ว ยังต้องเอาเงินไปหุ้นกับบริษัทปุ๋ย พ่อค้าทั้งในประเทศและต่างประเทศก็ตาม เกษตรกรไทยตอนนี้ยังต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นในการดำรงชีวิตของตนกล่าวได้ว่า แต่ถ้าไม่มีปุ๋ย ผลผลิตจะเหลือขนาดเท่ากล้วยไข่ 1 ผลเท่านั้น

จากการปรับมาใช้แบบอินทรีย์ทั้งปุ๋ยหมัก จี๋ควาย จี๋วัว คือ อะไรก็ได้ภายในบ้านหรือข้างบ้าน เพื่อนำไปใส่ โดยที่ได้รับความรู้จากการอบรม การศึกษาดูงานที่เกษตรกรได้รับมา ผลปรากฏว่า ส่วนใหญ่ลดการใช้ปุ๋ยเคมีลงได้ถึง 50% หรือมากกว่านั้นแต่ผลผลิตก็ยังได้เท่าเดิม ในปีแรก ๆ ส่วนบางรายทำมาหลายปีแทบจะไม่ใช้เคมีเลย ยกเว้น ถ้ามีโรคระบาด แมลงรบกวนจำนวนมากก็จะใช้บ้าง ทำให้ลดต้นทุนในการผลิตได้มาก เมื่อต้นทุนน้อยในพื้นที่เท่าเดิม ก็จะเห็นได้ว่าถ้าไรจะเพิ่มสูงขึ้นตามจำนวน ส่วนอุปสรรคในเรื่องของการหมักปุ๋ยหมักชีวภาพจำนวนมาก ๆ เพราะมีพื้นที่มากในการปลูก ก็ไม่ต้องห่วงแล้ว เพราะตำบลได้งบประมาณ 1,000,000 บาท เพื่อสร้างโรงงานผลิตปุ๋ยอินทรีย์ขึ้นเองแล้วอัดเม็ดใส่กระสอบขายใช้ได้ เหมือนเคมีเลยทุกประการ จึงยังเป็นผลทำให้เกิดแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลงมาสู่เกษตรอินทรีย์มากยิ่งขึ้น

องค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนนั้น มีผลต่อการปรับเปลี่ยนการเกษตรของเกษตรกรได้อย่างมาก เนื่องจาก ในจุดแรก คือ เกษตรกรที่มีแนวคิดใหม่ ในกลุ่มแรกๆ โดยได้มีการสนับสนุนจากภาครัฐที่ได้เข้ามาส่งเสริมให้มีการจัดดำเนินการจัดโครงการขึ้นที่ได้สรุปจากปัญหาของเกษตรกรภายในชุมชน จนได้มาเป็นโครงการๆ ต่างๆ ในเรื่องของการเกษตรทุกโครงการๆ และเป็นแนวทางในการทำการเกษตรแบบอินทรีย์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มของการทำให้เกษตรกรได้เห็น และเกิดขบวนการเรียนรู้ขึ้น จนได้

กลุ่มเกษตรกรที่มีแนวคิดจากการเรียนรู้ระบบการเกษตรที่จะมาฟื้นฟูและแก้ปัญหาภายในชุมชน คือ กลุ่มเกษตรยั่งยืน ที่เป็นเหมือนเกษตรกรที่ได้ดำเนินการเป็นตัวอย่างในการทำเกษตรแบบ อินทรีย์ ให้ชุมชนได้เห็นในประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ของขบวนการเกษตรอินทรีย์ที่ได้ ผลดีขึ้นใน การเกษตรที่มีปัญหาจากสารเคมีภายในชุมชน และเป็นตัวอย่างให้กับเกษตรกรในชุมชน โดยกำลัง รอคูผลขององค์กรอยู่ ซึ่งก็ได้ผลดีและปรับปรุงทรัพยากรดินให้มีประสิทธิภาพขึ้น และยังเพิ่มผล ผลิตให้กับเกษตรกรให้มากกว่าเดิมด้วย จนทำให้มีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น ภายในกลุ่มเกษตรยั่งยืน เพราะเป็นผลของการกระทำจนเกษตรกรรายอื่น เกิดการยอมรับและเข้ามาเรียนรู้โดยมาเป็นสมาชิก กลุ่ม ซึ่งองค์กรชุมชน จึงได้ดำเนินการไปตามนโยบายของกลุ่มต่อไป และยังได้แรงสนับสนุนจากผู้ นำที่ไม่เป็นทางการในชุมชนอย่างเช่น ท่านพระครูหรือองค์กรของท่านอาจารย์มุกดา โดยถึงแม้ว่า จะไม่ได้เป็นสมาชิกแต่ก็ให้ความสนับสนุนในหลายๆ ด้านกับกลุ่มเพื่อส่งเสริมท้อแนวคิด ข้อมูล สถานที่ ตามความต้องการของกลุ่มซึ่งได้เชื่อมโยงและมีความสัมพันธ์กันเพื่อที่จะแก้ไขปัญหา โดย มุ่งให้เกิดประโยชน์สูงสุดให้กับชุมชน

จนปัจจุบันองค์กรชุมชน คือ กลุ่มเกษตรยั่งยืนนั้น เป็นกลุ่มเดียวที่เป็นหลักในการ ดำเนินการกลุ่มอยู่ จากข้อสรุปของข้อมูลองค์กรบริหารส่วน ตำบลนั้น มีอยู่หลายกลุ่มในด้านการ เกษตร ทั้งกลุ่มกระเทียม กลุ่มข้าวโพด อย่างกลุ่มกระเทียมที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์การ UNICAFFE ให้กู้ยืมเงิน คิดดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาท และจะเป็นการปลูกโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ โดยทา งอบต. ได้เงินสนับสนุนมา และมาจัดตั้งโครงการฯ ได้ 6 โครงการฯ 6 กลุ่มและกลุ่มกระเทียมก็เป็น 1 ใน 2 ของกลุ่มเกษตร อีกกลุ่มคือ กลุ่มเลี้ยงปลาดุก ซึ่งในปัจจุบันก็ไม่ได้มีการดำเนินการต่อเนื่อง อีก

ในส่วนของกลุ่มนั้น ส่วนมากจะเป็นกลุ่มแม่บ้าน เป็นส่วนใหญ่ที่ยังคงดำเนินงาน และยังคงสภาพ ของกลุ่ม โดยมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งส่งเสริมอาชีพ และด้านความรู้ให้กับสมาชิก รวมถึงกลุ่มก็ ยังได้ผลิตสินค้า และหาตลาดให้กับสมาชิกเพื่อเป็นรายได้เสริมอีกด้วย เช่น พวงหรีด ดอกไม้- ประดิษฐ์ หรือการทำไวน์จากผลไม้ต่างๆ ที่นำไปขายเป็นชื่อของกลุ่มส่วนสมาชิกก็มีรายได้ด้วย

ส่วนของกลุ่ม “เกษตรยั่งยืน” ก็ยังดำเนินการในด้านของขยายกิจกรรมต่อไป เช่น ล่าสุด คือ ดำเนินการต่อสู้กับกลุ่มต่างๆ จนได้งบประมาณ ตำบลละล้านมาดำเนินการทำโรงงาน ผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด ซึ่งก็เป็นการกระตุ้นและเสริมแรงให้เกษตรกรอีกครั้ง เนื่องจาก ครั้งแรก รัฐนั้นเป็นแกนในการดำเนินการ ถึงแม้จะยืนอยู่ในตำแหน่งของพี่เลี้ยง แต่ก็เป็นที่เลี้ยงที่ต้อง ป้อนข้าวป้อนน้ำ ตลอดจนในช่วงหลังทางสำนักงานเกษตรอำเภอคอยคำได้ โดยเกษตรอำเภอได้มี นโยบายปรับเปลี่ยนพื้นที่ของเจ้าหน้าที่เกษตรกร และได้ย้ายสลับพื้นที่มาใหม่ก็ได้ดำเนินการตามแผน พัฒนาของตนที่ได้ตั้งไว้ แต่มาได้มาเพื่อดำเนิน กิจกรรมที่มีอยู่ต่อ เพราะอาจจะเห็นว่าเกษตรกรจัดตั้ง

จนเป็นกลุ่มแล้ว มีทั้งวัตถุประสงค์ นโยบาย เป็นของตน แต่กลับกันจากทางด้านของกลุ่ม ก็ยังต้องการคำแนะนำ และการส่งเสริมจากภาครัฐที่เข้าไปเสริมแรงในการที่จะได้นำพากลุ่มให้พัฒนา และดำเนินการต่อไป เพราะในอดีตในการประชุม การหารือก็จะมีเกษตรกรตำบลคนเก่าเข้ามาร่วมด้วยเสมอ และอีกอย่างหนึ่ง คือทางกลุ่มยังมีผู้นำที่ยังไม่เข้มแข็งพอด้วย ถึงแม้ในส่วนของผู้นำกลุ่มจะเป็นคนเก่าก็ตาม แต่ก็ยังมีอีกหลายด้านที่ต้องเสริม เพื่อสร้างศักยภาพ และความเชื่อถือให้กับกลุ่ม และในความจริงกลุ่มเองก็ยังหาผู้นำภายในกลุ่มของตนไม่ได้ เนื่องจากยังไม่มีคนใดเหมือนกันที่ประสบความสำเร็จแบบจริงจัง และทำเป็นระบบ รวมถึงเป็นคนที่มีความรู้ ศึกษาด้านนี้มาพอสมควร ส่วนใหญ่จะเป็นการที่ได้ศึกษามาเท่าๆ กัน เดินมาพร้อมกัน ซึ่งยังไม่มีใครที่จะเดินเข้ามาถึงในจุดนี้ได้เลย หรืออาจจะเป็นเพราะตั้งแต่เริ่มต้นทางภาครัฐและภาคเอกชนที่ได้เข้ามาเป็นผู้ส่งเสริมเองในด้านของทฤษฎีและวิชาการ จนกลุ่มหันมาเชื่อมั่นในภาครัฐมากเกินไป จนในช่วงก่อนนี้ กลุ่มได้อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อขอปรับเปลี่ยนคือ ในช่วงที่ทางภาครัฐได้เปลี่ยนคนใหม่เข้ามา ซึ่งเกิดการหักเหในการดำเนินการคือ นโยบายของกลุ่ม คือ จะจัดทำปุ๋ยอินทรีย์เพื่อขายให้กับสมาชิก และจะนำรายได้เข้ากลุ่ม โดยที่กลุ่มก็ได้ใช้ปุ๋ยราคาถูก และมีคุณภาพ แต่ในช่วงก่อนหน้านี้นี้ กลุ่มได้เอาเงินที่เป็นงบผลิตปุ๋ย ไปจัดซื้อปุ๋ยเคมีมาให้สมาชิกกู้ยืมในการดำเนินการเกษตร และจากการเรียกประชุมเพื่อเก็บเงินที่นำไปกลับต้องเลื่อนการประชุมไปเรื่อยๆ ซึ่งกว่าจะได้ประชุมก็กินเวลาเป็นเดือน และในปัจจุบันนี้กลุ่มเริ่มที่จะค่อยๆ พึ่งตนเองได้แล้วรวมทั้งยังมีแรงกระตุ้นจากโครงการฯ โรงงานปุ๋ยอัดเม็ดด้วย ที่เป็นการย้าให้หันกลับมามุ่งมั่นในแนวนโยบายของกลุ่ม ซึ่งได้หละหลวมมานาน และทำให้กลุ่มองค์กรชุมชนเดินหน้าต่อไป

การเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน

การเรียนรู้ภายในชุมชนนั้นเป็นการเรียนรู้จากกลุ่มทั้งภายในและภายนอก ซึ่งภายในก็คือ สมาชิกกลุ่มที่ได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนกันตามประสบการณ์ ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความรู้ความสามารถซึ่งกันและกัน โดยการที่ได้ร่วมกันวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาของเกษตรกร เช่น การรวมกลุ่มของเกษตรกรนั้น มีการประชุมเพื่อหาข้อแก้ไขในเรื่องต่าง ๆ ที่ได้เข้ามามีผลกระทบต่ออาชีพของตน หรืออาจจะเป็นการพบปะพูดคุยกันในชุมชน ทั้งการไปมาหาสู่กัน ซึ่งก็ได้มีการพูดคุยกันเรื่องของอาชีพของตน ส่วนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งได้จากภายนอกก็คือ การที่ได้มีการจัดกิจกรรมต่างๆ คูงาน ที่มีภาครัฐและเอกชนมาสนับสนุน เช่น ทางภาครัฐก็จะเข้ามานัดประชุมกับกลุ่ม หรืออาจจะมาคุยกับกลุ่มผู้นำในการวางแผนดำเนินการสำหรับการส่งเสริมโดยให้กลุ่มกลับไปนัดกัน ซึ่งอาจจะให้หาข้อมูลไว้สำหรับการที่จะเปิดขบวนการจัดการในเรื่องต่างๆ

ทางภาครัฐนั้นจะเข้ามาในรูปแบบการเรียนรู้แบบเป็นทางการ เป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นการดำเนินตามนโยบายที่ทางกรม กระทรวงมอบหมายให้มาทำ อย่างเช่น เจ้าหน้าที่เกษตรจะเข้ามาเพื่อที่จะสอนวิธีทำปุ๋ยให้กับกลุ่ม ก็จะมานัดให้จัดคนเป็นกลุ่ม ๆ แบ่งเฉลี่ยตามจำนวน พร้อมทั้งอุปกรณ์ ที่กลุ่มได้เตรียมไว้อยู่แล้ว เจ้าหน้าที่ก็จะมาและสอนวิธีทำให้ทำตามแบบ ซึ่งให้ทดลองแบบทำจริงเพื่อเก็บไว้ใช้สำหรับการผลิตของตน หลังจากนั้นทางกลุ่ม และเจ้าหน้าที่ก็จะแจกหัวเชื้อให้นำกลับไปผลิตใช้เองที่บ้าน ส่วนหน่วยงานอื่น ๆ ก็เข้ามาสนับสนุนตามสายงานของตนที่ทำอยู่อย่าง อบต. ก็จะอำนวยความสะดวก ส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ตามนโยบายของหน่วยงาน โครงการล่าสุดก็คือ ตำบลละล้าน โดยให้มีการประชุมก็จะหลายครั้ง อีกทั้งยังมีการประชุมประชาคม และก่อนที่ประชุมประชารัฐ ก็ยังมีหน่วยงานของ กรมพัฒนาชุมชน ได้เข้ามาวางแผนการอบรม โดยให้ประชาชนได้จัดการเลือกผู้นำ กรรมการ ประชุมเลือก และวิเคราะห์ปัญหา ของแต่ละหมู่บ้าน จนได้สรุปว่าเป็นอย่างไร และจะได้ส่งต่อการส่งตัวแทนไปประชุม เฉพาะชาวบ้านภายในตำบล 9 หมู่บ้าน ให้สรุปวิเคราะห์ตามขบวนการ เพื่อที่จะให้ได้ผลออกมาจะได้ เข้าประชุมประชาคม โดยที่ประชาชนหรือชุมชน ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง คือได้เข้าไปแล้ว และก็ได้เข้าไปเสนอปัญหาที่เป็นของจริง โดยชุมชนได้เลือกและต้องการที่จะเสนอเข้าไปจริง ๆ มิใช่แบบเก่าที่พอได้เข้าไปแล้วก็แค้นนั่งฟัง พอสรุปก็เป็นอันว่าให้ภาครัฐจัดการ โดยเป็นการผลักดันให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งได้สรุปผลตามขบวนการการวิเคราะห์ จึงได้ทำให้ชุมชนเพิ่มขีดความสามารถในการที่จะได้ วิธี และแนวคิดในการดำเนินการในระดับชุมชน โดยภาครัฐ

ส่วนในด้านของทางองค์กรเอกชน ที่เป็นสถาบันที่เข้ามาสนับสนุนในเรื่องของการที่จะนำเสนอให้เรียนรู้รูปแบบในการดำเนินการกลุ่ม ที่จะแนะนำส่งเสริมให้ปฏิบัติตามขบวนการที่จะให้เกิดการพึ่งพาตนเอง เรียนรู้เอง รวมทั้งเป็นการที่จะฝึกกลุ่มให้มีความเข้มแข็ง และเหนียวแน่น โดยที่มักจะเชื่อมโยงกลุ่มให้เรียนรู้กับกลุ่มภายนอก ซึ่งอาจจะเป็นเครือข่ายอื่น ๆ ที่เป็นแม่แบบได้ และให้ได้เรียนรู้ แลกเปลี่ยนในขบวนการและปัจจัยต่างๆ ของกิจกรรมกลุ่ม และการประกอบอาชีพ ที่ได้เกิดผลสำเร็จมาแล้ว และยังมีกิจกรรมที่จะทำให้เกิดขบวนการเรียนรู้กับประชาชน โดยการที่จะเสริมสร้างให้ชุมชนได้เปิดกว้างในมุมมองใหม่ๆ ของนักวิชาการ หรือนักพัฒนาที่เข้ามาพูดคุยกับชุมชนหรือเป็นการเข้ามาพบปะพูดคุยซึ่งจะมีอะไรใหม่ๆที่จะเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกันกับชุมชน

จากพื้นฐานต่างๆที่ได้รับรู้มาจากการที่ได้เข้าร่วมศึกษาของเกษตรกรก็จะมี การนำกลับมาประยุกต์ใช้กับอาชีพของตน และจะเกิดประสบการณ์จากการกระทำ จนประสบความสำเร็จ และก็จะ เป็นแบบอย่างให้กับชุมชนได้ ซึ่งหลังจากนั้น ก็จะมีการศึกษาเรียนรู้ซึ่งกันและกันภายในชุมชนของตนด้วย และเป็นกลไกของการปรับเปลี่ยน ซึ่งเป็นผลจากการเรียนรู้ซึ่งกันและกันภายในชุมชน

ด้านตลาด

จากการศึกษาพบว่า ในการผลิตปุ๋ยน้ำชีวภาพ เพื่อปลูกผักปลอดสารพิษตามโครงการของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่พิจารณาว่าจะหันไปปลูกเป็นกระเทียมแทน แต่ในที่สุดแล้วก็แค่ครั้งเดียว เนื่องจากไม่ประสบความสำเร็จในการทดลอง จึงไม่เกิดการยอมรับ และเรียนรู้ต่อไป ส่วนที่ยังเหลือก็มีอยู่ไม่มาก

สมาชิกรายอื่นก็จะปลูกไว้บริโภคเองในครัวเรือน โดยเป็นการผลิตแบบพึ่งตนเอง โดยแบ่งได้ 2 ลักษณะคือ

1. เชิงปัจเจกบุคคล คือ โดยเป็นแบบของการผลิตที่ได้จากประสบการณ์ในด้านบวก ที่สอดคล้องเอื้ออำนวย ทั้งผลผลิตและตลาด ในสภาพของการพออยู่พอกิน ซึ่งจะเป็นการเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาที่นำมาจัดการกับการเกษตรที่สามารถลดความเสี่ยง ลดต้นทุน และยังสามารถขายผลผลิตได้ตลอดปี ในสถานะเศรษฐกิจ สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและสภาพปัญหาต่างๆ ให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ ที่จำเป็นต้องรับภาวะต่างๆ ในการทำการเกษตรแบบเก่าที่ต้องเกิดความเสียหายของการทำการเกษตร อาจจะต้องเพิ่มทุน แต่ราคาผลผลิตต่ำ จนต้องขาดทุน

2. ในลักษณะกลุ่ม เป็นการร่วมมือกับผู้อื่นที่เกิดจากประสบการณ์เดียวกัน โดยเป็นการตอบสนองความต้องการของตนเองในการดำเนินงาน จากเกษตรกรที่ยังผลิตอยู่อาจจะมีเพียงไม่กี่คน แต่ก็ยังคงอยู่ร่วมกันภายใต้ของกลุ่มแต่ไม่จำเป็นต้องดำเนินการตามโครงการที่เป็นอยู่เดิมก็ได้ โดยอาจจะเลือกวิธีการดำเนินการในการที่จะให้เกิดความสอดคล้องและส่งผลให้ตอบสนองกับเป้าหมายของตน

เกษตรกรบางส่วนซึ่งยังไม่ยอมรับในเรื่องของการผลิตในแบบแบบอินทรีย์ เมื่อเกิดการรับรู้จากสิ่งเร้าซึ่งเป็นแรงจูงใจที่สอดคล้องกันอยู่แล้วจะทำให้เกิดการประเมินผลและจะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตน และยังมีแรงจูงใจ การผลิตในแบบเดิมที่เคยทำอยู่ด้วย

องค์กรรัฐ

ในด้านขององค์กรรัฐนี้ เป็นปัจจัยหลักของการที่ทำให้เกษตรกรได้รับเปลี่ยนแปลงในการเกษตร ของตำบลบ้านป็นนี้ เริ่มจากการที่เข้ามาสนับสนุนให้เริ่มใช้ปุ๋ยเคมีในการปลูกพืช รวมทั้งยาฆ่าแมลงและยากำจัดวัชพืชที่ในอดีตนั้น ทางด้านของเกษตรกรเองก็ยังไม่เคยรู้จักเพราะเป็นการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม โดยทำกับธรรมชาติ แบบธรรมชาติ ซึ่งใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินการผลิตกันมาทุกยุคทุกสมัย ซึ่งในการที่รัฐในแผนพัฒนาฉบับเก่าๆ ซึ่งสนับสนุนการปฏิบัติเขียว ตามวัฒนธรรมความเจริญของยุโรปที่เขามาและประเทศเราก็รับเข้าไป แบบเต็มรูปแบบทั้งการ

ปรับนโยบาย การสนับสนุน ลดภาษีนำเข้าเครื่องจักร สารเคมี เป็นต้น จากการสอบถามเรื่องการเรียนรู้ของภาคเกษตร ก็เป็นเรื่องการใช้ทั้งปุ๋ย สารเคมี เครื่องจักร และระบบการเกษตรสมัยใหม่ เกือบจะทั้งหมด รวมทั้งเจ้าหน้าที่เกษตรก็เรียนมาแบบนี้ด้วยเช่นเดียวกัน

แต่ในยุคปัจจุบัน นับตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 7 (2535-2539) สภาพัฒนาเศรษฐกิจได้ตระหนักถึงคุณภาพชีวิตของประชาชนมากกว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและปรับไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืนตามกระแสโลก และก็เป็นนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จะส่งเสริมประสิทธิภาพในการผลิตของภาคเกษตรกรใหม่ ทั้งด้านปริมาณ คุณภาพ ความคุ้มทุน ลดความเสี่ยง ซึ่งจะมีการสนับสนุนทั้งด้านปัจจัยและเทคโนโลยีข่าวสารข้อมูล โดยจะให้ปรับเปลี่ยนเป็นโครงสร้างการผลิตแบบหลายชนิด โดยการจัดสรรในพื้นที่เดียว คือ ระบบการเกษตรแบบผสมผสาน โดยที่ให้หน่วยงานในระดับภูมิภาคเป็นผู้ที่เข้าไปจัดการ และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (2545-2549) ก็ได้มุ่งเน้นเป็นการเกษตรแบบอินทรีย์ เพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาสภาพสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศเกษตรให้ดีขึ้น อย่างเช่น โครงการพักชำระหนี้และฟื้นฟูอาชีพ โดยการให้เกษตรกรเข้าไปอบรมและดูงาน มีทั้งหลักการใช้สารเคมีที่สนับสนุนให้ใช้อย่างถูกต้อง และหลักการของการเกษตรแบบอินทรีย์ด้วย พร้อมทั้งมีเอกสารประกอบบอกวิธีทำแบบละเอียด ทั้งการผลิตด้านการเกษตร และการผลิตปุ๋ย และสารสกัดชีวภาพที่เป็นทั้งสารบำรุง และสารกำจัดหรือขับไล่ศัตรูพืช

ในส่วนสำคัญคือ ภาครัฐก็มีทั้งข้อมูลด้านทฤษฎีและเทคโนโลยีและเกษตรกรที่มีความต้องการที่จะแสวงหาวิธีที่ควรแก้ไขปัญหาของตนที่กำลังประสบอยู่ จึงมีความสนใจที่จะศึกษา เรียนรู้ และก็ยังเป็นโอกาสของเกษตรกรด้วย ที่มีงบประมาณของ (UNDP) เข้ามาช่วยในอดีตและปัจจุบันก็ยังมีตำบลยังมีโครงการสนับสนุนการเงินในแต่ละตำบลๆละด้านที่เข้ามาเป็นกลไกในการเชื่อมโยง ทำให้องค์กรรัฐ ทั้งเกษตรและอบต. ที่เป็นตัวแปรสำคัญ ในส่วนของการจัดการในเรื่องของการเรียนรู้ ทั้งข้อมูล การดูงาน เปิดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยน สร้างเครือข่าย และรูปแบบการดำเนินการ จากโอกาสที่เป็นผลทำให้เกษตรกรได้เข้ามาเรียนรู้จึงเป็นอิทธิพลทำให้พบทางเลือกใหม่ โดยที่ภาครัฐเข้ามามีบทบาทสำคัญในการปรับเปลี่ยน

องค์กรเอกชน

เป็นองค์กรที่ได้รับการยอมรับจากเกษตรกรในชุมชน โดยได้เข้ามามีบทบาทร่วมกับภาครัฐ และเกษตรกร โดยเชื่อมโยงกันในการสนับสนุนในการจัดรูปแบบการเรียนรู้ให้กับชุมชน แต่ส่วนมากจะมีบทบาทกับหลายกลุ่ม ทั้งกลุ่มแม่บ้านในชุมชนด้วย ซึ่งจะช่วยให้ช่วยเหลือกลุ่ม โดยการที่จะหากิจกรรมต่างๆ เข้ามาเพื่อเสริมให้ในเรื่องการปฏิบัติจริง และได้เชื่อมโยงกับ เครือข่าย

อื่นๆ ทั้งการที่ได้พากันไปดูงานในที่ต่างๆ และเปิดการอบรมในเรื่องวิชาการ จากนักวิชาการที่องค์กรได้จัดหามาให้ เพื่อการพัฒนาแนวคิดให้กับเกษตรกร รวมถึงการจัดการในด้านงบประมาณ ในการส่งเสริมจากหัวข้อที่กล่าวมาให้กับกลุ่มทั้งหมด และประเด็นสำคัญคือ มูลนิธิหมู่บ้านที่ได้เข้ามานั้นเป็นมูลนิธิเล็ก ๆ มีเจ้าหน้าที่เพียงคนเดียว ซึ่งสามารถที่จะช่วยเหลือและส่งเสริมเกษตรกรให้ปรับเปลี่ยนได้ไม่มากเท่ากับภาครัฐ แต่ก็ยังเป็นปัจจัยที่เข้ามาเสริมและกระตุ้นที่สอดคล้องกับกระแสของทั้งภาครัฐและความต้องการของเกษตรกรด้วย โดยจะให้ความรู้ในเรื่องของเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชนในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. การที่กลุ่มแต่ละกลุ่มมาพบกัน เพื่อเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
2. การที่นักวิชาการหรือนักพัฒนาพูดคุยกับชาวบ้าน
3. การเรียนรู้จากการที่มีสถาบันภายนอกเข้าไปให้การส่งเสริม และภายในชุมชนสำหรับ
4. การเรียนรู้แบบเชื่อมผู้นำเข้าด้วยกัน
5. การใช้กลุ่มกิจกรรมหรือกลุ่มพัฒนาที่มีอยู่และส่งเสริมให้มีการขยายผลในด้านอื่นๆ ด้วย

ในการเรียนรู้ของเกษตรกรในการจัดการเกษตรแบบผสมผสานนั้น แนวคิดและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้ถูกนำมาใช้ในการดำเนินการทั้งในระดับชาวบ้าน ชุมชน และนโยบาย โดยการเกาะเกี่ยวรวมตัวของชาวบ้าน จากการเสริมแรงจากภายนอกในการเรียนรู้ที่มีการพบกันประจำทุกๆ เดือนซึ่งเป็นเครือข่ายภายนอก

ในการเรียนรู้ของเกษตรกรนั้น ถูกนำมาใช้ในกลุ่มชุมชน และระดับตำบล โดยการรวมตัวของกลุ่ม ในการเรียนรู้และแก้ปัญหาาร่วมกันภายในกลุ่มจากเข้ากลุ่มของการเรียนรู้นั้น มีสมาชิกอยู่เกือบจะทุกหมู่บ้านของตำบล เพื่อช่วยให้เกิดการซึมซับ ทั้งทางตรงและทางอ้อมให้กับสมาชิกซึ่งเป็นแนวทางนโยบายขององค์กรเอกชนที่พยายามจะส่งเสริมจนสามารถ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การจัดการควรที่จะให้เกษตรกรเป็นแกนหลัก เพื่อที่จะดำเนินการได้โดยรัฐและเอกชนต้องมึบทบาทเพียงแต่การสนับสนุนในด้าน การศึกษาเรียนรู้ ภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติตามความต้องการของเกษตรกร ซึ่งการดำเนินการและการตัดสินใจควรที่จะเป็นส่วนหนึ่งของเกษตรกร โดยที่องค์กรต่าง ๆ ร่วมเป็นสักขีพยานและร่วมเป็นกรรมการเท่านั้น เพื่อให้เกษตรกรหรือกลุ่มได้จัด

การโดยฟุ้งตนเองเป็นหลัก เนื่องจากเมื่อมีการโยกย้ายตำแหน่งบุคลากรจากองค์กรต่าง ๆ ที่ได้ร่วมดำเนินการกันอยู่ ก็จะไม่ส่งผลต่อการจัดการดำเนินการภายในกลุ่มของเกษตรกร

ในการวางแผนโครงการหรือกิจกรรมนั้น ควรที่จะมองถึงความเหมาะสมในด้านของพื้นที่ภูมิประเทศ และสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศทางด้านการเกษตรด้วย เพราะเป็นการวางแผนดำเนินการ ถ้าทำตามนโยบาย โดยมองข้ามองค์ประกอบที่กล่าวมาก็มักจะทำให้เกิดปัญหาอุปสรรค ซึ่งทำให้เกิดความยุ่งยาก หรือเกิดความเสียหายทั้งงบประมาณ และเวลาด้วย เพราะบางครั้งนโยบายอาจจะไม่สามารถสนับสนุนการแก้ไขได้เนื่องจากเป็นรูปแบบมาตรฐาน และความแตกต่างของบางพื้นที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งเป็นการเสียเวลาที่จะปฏิบัติตามทั้งหมด ควรที่จะมีการประเมินเพื่อศึกษาก่อน เพื่อที่จะได้หาทางในการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับพื้นที่ ภูมิประเทศ ซึ่งทำให้เกิดความคุ้มค่ามากที่สุดกับงบประมาณ และเวลาที่จะต้องเสียไป

ควรที่จะหาวิธีในการที่จะช่วยให้เกษตรกรกรนั้น ได้ปฏิบัติตามกิจกรรมของกลุ่มได้ต่อเนื่อง โดยให้มิเกิดการล้มเลิกกิจกรรมกลางคัน เพราะเนื่องจากการที่ได้ดำเนินการ โดยมีได้ตรวจสอบในเรื่องของการตลาด ทั้งราคา และตลาดรองรับผลผลิตที่ได้ผลิตขึ้น เมื่อเกษตรกรนั้นได้ทำแล้วไม่เกิดผล คือ ขายได้ราคาถูก ผลผลิตไม่มีคนซื้อ ทั้งที่ลงทุนทั้งการปรับเปลี่ยนและเพิ่มการดูแลถึงแม้ทรัพยากรนิเวศสิ่งแวดล้อมจะดีขึ้นแต่ทำให้เกิดหนี้สินเพิ่มพูนอีก ก็จะทำให้เกิดการเลิกล้มแล้วหันกลับไปทำในแบบเดิม ซึ่งเมื่อทำและก็ยังขายได้ตลอด ดังนั้นจึงควรที่จะทำกิจกรรมที่สามารถสร้างรายได้ และช่วงฟื้นฟูไปด้วย จะทำให้เกิดการยอมรับได้รวดเร็ว และช่วยแก้ปัญหาได้โดยง่าย พร้อมทั้งช่วยลดอุปสรรคในขณะที่ดำเนินการตามกิจกรรมด้วย

เมื่อมีการจัดตั้งกิจกรรมเพื่อที่จะผลิตทั้งพืช และผลิตภัณฑ์ อินทรีย์ในแต่ละโครงการควรที่จะศึกษาและดำเนินการหาตลาดรองรับ เพื่อที่จะเป็นการดำเนินการแบบเป็นองค์กรรวมที่จะได้ช่วยให้กิจกรรมดำเนินต่อไปได้ เพราะเมื่อขาดตลาดรับซื้อก็จะทำให้เป็นรอยต่อที่ขาดช่วงของขบวนการจึงจะทำให้สมาชิกเลิกทำและปรับเปลี่ยนกลับไปใช้แบบเกษตรกรเคมี

ในการที่จะแก้ไขคืนให้กลับสู่สภาพเดิมนั้น จำเป็นต้องใช้เวลานาน และยังคงมีการดูแลมากกว่าเดิมในระยะเวลาประมาณ 2 ปี ซึ่งเป็นข้อที่เสี่ยงต่อภาวะหนี้สิน รวมทั้งในการฟื้นฟูสภาพดิน และระบบนิเวศ ในการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ต้องใช้งบประมาณในการที่จะต้องซื้อวัตถุดิบหลายอย่าง และถ้าเกษตรกรในบางรายมีที่ดินหลาย ๆ ไร่ ก็ไม่สามารถที่จะทำได้เพราะต้นทุนไม่มีดังนั้นทั้งภาครัฐหรือเอกชนควรหาทางช่วยเหลือ เช่น หาตลาดรองรับ ปกป้องจิตสำนึกให้กับผู้บริโภคตระหนักในเรื่องของสารพิษจากสารเคมี หรือส่งเสริมราคาผลผลิตจากการเกษตรแบบอินทรีย์ให้ได้ราคาดีพอที่จะทำให้เกษตรกรนั้นจะหันกลับมาทำการผลิตในแบบอินทรีย์ที่มีผลดีทุกประการ